

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMBİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

HADİS RİVAYETLERİNDE İYİLİK VE KÖTÜLÜK KAVRAMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülşen KEKLİK

ANKARA – 2007

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMBİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

HADİS RİVAYETLERİNDE İYİLİK VE KÖTÜLÜK KAVRAMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülşen KEKLİK

**Tez Danışmanı
Prof.Dr. Mehmet GÖRMEZ**

ANKARA – 2007

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, 610-632 yıllarında inmiş olan en son kitaptır. Bu ilahi kitap öncelikle Araplara inmiştir; ama o, bütün insanlık içindir. Bu son kitabın iniş amacı insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak onları dalaletten kurtarıp doğru yola ulaştırmaktır. Son çağrı olan Kur'ân- Kerim'in bu hidayet görevini yerine getirebilmesi, öncelikle onun doğru anlaşılabilmesine bağlıdır. Aradan geçen asırlar, sözcüklerde anlam değişmelerine yol açmıştır. O halde bu anlam değişmelerinin belirlenmesi, doğru anlam için kaçınılmazdır. Bu bağlamda art-süremlili semantik araştırmalar, kendini zorunlu kılmaktadır. Aynı durum, Kur'ân-ı Kerim'in ilk yorumu mertebesinde olan hadis metinleri için de söz konusudur. Gerek Kur'ân-ı Kerim, gerekse hadisler ile ilgili son zamanlarda yapılan araştırmalar sevindiricidir. Ancak Kur'ân ve hadislerin doğru bir biçimde anlaşılmaları bu araştırmaların çoğalmasına bağlıdır. Bu alana bir nebze de olsa katkıda bulunabilmek arzusu, bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli etken olmuştur.

Böylesine anlamlı bir konuyu tez konusu olarak öneren çok değerli danışmanım Prof. Dr. Mehmet Görmez hocama, tezin daha iyi olabilmesi için gösterdiği çabalardan dolayı şükran duygularımı ifade etmeyi yerine getirilmesi gerekli bir borç bilirim. Aynı şekilde yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam Doç. Dr. Bünyamin Erul beyefendiye ve tezle ilgili her konuda yardımcı olan Suat Koca'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Gülşen KEKLİK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
GİRİŞ	IV
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.	IV
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	V
III.ARAŞTIRMANIN PLANI VE METODU.....	VI
KISALTMALAR.....	VII

BİRİNCİ BÖLÜM

İYİLİK VE KÖTÜLÜK DEĞERLERİYLE İLGİLİ KAVRAMSAL

ÇERÇEVE

1. İyilikve Kötülüğün Tanımı	1
2. İyilik ve Kötülüğün Kaynağı	6
3. Değer Olarak İyilik ve Kötülük.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS RİVAYETLERİNDE İYİLİK VE KÖTÜLÜK KAVRAMLARI

2.1.SEMANTİK VE ÖNEMİ.....	15
----------------------------	----

2.2. TAYYİB-HABİS.....	25
2.2.1. Sözlüklerde Tayyib-Habis	25
2.2.2. Kur'an-ı Kerim'de Tayyib-Habis	28
2.2.3. Hadislerde Tayyib-Habis	34
2.3. HAYIR-ŞER.....	42
2.3.1. Sözlüklerde Hayır-Şer	42
2.3.2. Kur'an-ı Kerim'de Hayır-Şer	45
2.3.3. Hadislerde Hayır-Şer	50
2.4. HASENE-SEYYİE.....	55
2.4.1. Sözlüklerde Hasene-Seyyie	55
2.4.2. Kur'an-ı Kerim'de Hasene-Seyyie	58
2.4.3. Hadislerde Hasene-Seyyie.....	62
2.5. BİRR-İSM	66
2.5.1. Sözlüklerde Birr-İsm	66
2.5.2. Kur'an-ı Kerim'de Birr-İsm	70
2.5.3. Hadislerde Birr-İsm	74
2.5.4. Değerlendirme	77
SONUÇ	79
KAYNAKÇA.....	81
ÖZET	85
ABSTRACT.....	86

GİRİŞ

I.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

En son ve en mükemmel din olan İslam dininin hakkıyla yaşanması öncelikle doğru anlaşılmasına bağlıdır. Doğru anlaşılması ise Kur'an-ı Kerim kadar sünnet ve hadislerle de ilgilidir. Dinin temel kaynağı olan bu iki unsur yeterince anlaşılmadıkça dinin de doğru anlaşılmasından söz edilemez. Son zamanlarda özellikle Kur'an alanında semantik araştırmaların giderek yoğunlaştığını büyük bir coşku ile izlemekteyiz.¹ Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim dalında konuyla ilgili bazı tezlerin yapılması da son derece sevindiricidir.² Ancak bu yapılan çalışmalar tek bir kök ya da kavramla ilgilidir. Biz ise araştırmamızda Tayyib-Habis, Hayr-Şer, Hasene-Seyyie ve Berr-İsm zıt anlamlıları üzerinde duracağız. Bildiğimiz kadarıyla, şu ana kadar bu tür bir çalışma, ne Kur'an ne de hadis araştırmalarında yapılmıştır.

İyilik ve kötülük toplumsal hayatın en önemli iki ahlâki değeridir. Bu iki değerın kapsamına giren davranışlar tam olarak bilinmeden toplum hayatının sağlıklı olması mümkün değildir. Hz. Peygamberin bu iki değerle ilgili olarak hadislerinde açıkladığı davranışlar ve ifade ettiği kavramların yeterince

¹ Korkmaz, Hatice, *Vahiy Geleneğinde Şehede Köküünün Semantik Açısından İncelenmesi*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003; Karataş, Yahya, *Kur'an'da Havf ve Hüzün Kavramlarının Semantik Analizi*, F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2003

² Canlı, Mustafa, *Hadislerdeki Sosyolojik Kavramların Semantik Tahlili*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi, Kayseri, 1989; Doğan, Yusuf, *Hadislerde Kamu Hukuku Kavramlarının Semantik Tahlili*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1997

anlaşılmaması dinin eksik ya da yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu durum da toplum hayatının huzurunu doğrudan etkilemektedir.

Araştırmamız bir kavram çalışması olup hadisleri doğru anlama amacına yöneliktir. İyilik ve kötülük anlamında kullanılan dört çift kavramın incelendiği araştırmamızda bu kavramların kök anlamları, hadislerdeki anlamları ve bugünkü anlamları karşılaştırılarak gerçek anlam ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Toplumsal ve bireysel hayatın sağlıklı olmasını mümkün kılacak ahlaki ilkeler ve davranışlar hadis rivayetlerinde oldukça geniş bir şekilde yer almaktadır. Ancak bunların ifade edildiği kavramlar zaman içinde anlam değişikliğine veya anlam kaymasına uğradığından bugün gerçek anlamıyla anlaşılamamakta, bu yüzden rivayetlerde iyilik ve kötülük bağlamında hangi davranışların kastedildiği tam olarak bilinmemektedir.

Tezi hazırlamamızdaki en büyük amacımız, semantik metod yardımıyla bu kavramların esas anlamını bulup, bugünkü işlevleriyle karşılaştırmak, aradaki farkı belirterek hedeflenen davranış ve ilkeleri ortaya koymaktır. Bir başka deyişle Hz. Peygamber'in iyi veya kötü olarak nitelendirdiği davranışların bugün tam manasıyla anlaşılıp anlaşılamadığını tesbit etmektir. Ayrıca tezimizde bu ilkelerin ve davranışların ahlâki değerler açısından incelemesi yapılacak, toplum ve birey açısından işlevi tartışılacaktır.

III. ARAŞTIRMANIN METODU VE PLANI

Araştırmamızda kaynak olarak kullandığımız metinler hadis metinleridir. Şu halde onları anlamak için kadim sözlüklere başvurmak gerekecektir. Gerçi bu sözlüklerin de art-süremli olmadıkları ve dolayısıyla bize Hz. Peygamber zamanındaki anlamları vermedikleri ileri sürülmüşse³ de biz, bu iddianın biraz aşırı bir iddia olduğunu düşünüyoruz.⁴ Şu halde yöntemimiz, kadim sözlükleri kronolojik bir biçimde kullanmak suretiyle art-süremli bir yöntem olacaktır. Amaç, art-süremli bir yöntem kullanmak suretiyle iyilik ve kötülük değerleriyle ilgili tanımlar yapmak için kavramsal bir çerçeve oluşturmaktır.

Araştırmamızın planı, şu şekilde olacaktır: Birinci bölümde iyilik ve kötülük değerleriyle ilgili kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. İkinci bölümde ise araştırma konusu kavramların önce sözlüklerdeki anlamları ardından Kur'ân ve hadislerdeki kullanımları araştırılacaktır. Rivayetler alanımızla ilgili temel eserler olan en sahih dokuz hadis kitabından (Kütüb-i Tis'a) alınacaktır. Rivayetlerde hangi davranışların teşvik, hangilerinin men edildiği tesbit edilerek gerçek anlam ile davranış arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır. Kavramların bugünkü anlam ve işlevlerine değinilerek, ahlâki açıdan değerlendirmesine de yer verilecektir.

³ Böyle bir iddia ilk kez, değerli araştırmacı Emîn el-Hûlî tarafından ileri sürülmüştür. Ona göre kadim sözlüklerimiz art-süremli değildirler ve bu yüzden de bize Hz. Peygamber zamanında konuşulan arap dilini aktarmamaktadırlar. Bu konudaki görüşlerini “*Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, İstanbul 1995.” başlıklı eserinde geniş bir biçimde açıklar. el-Hûlî'nin görüşleri, özellikle Arap dilbilimcileri arasında da ilgi görmektedir. Bu konuda bkz., İbrahim, Enis, *Delâletu'l-elfâz*, Kâhire 1993.

⁴ Bu görüş için bkz., Ali Galip Gezgin, *Kur'ân'da Sevgi*, İsparta, 2003, s. 26.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.y.	: Aynı yer
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bt.	: Bint
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.İ.A.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
F.Ü	: Fırat Üniversitesi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İ.B.Ü.	: İstanbul Bilgi Üniversitesi
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladî
md.	: Maddesi
öl.	: Ölüm tarihi
ra.	: Radıyallahu Anh
s.	: Sayfa
(sav)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
tah.	: Tahkik eden
ter.	: Tercüme eden
tsz.	: Tarihsiz
yay.	: Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

İYİLİK VE KÖTÜLÜK DEĞERLERİYLE İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. İYİLİK VE KÖTÜLÜĞÜN TANIMI

Tarih boyunca insanoğlu iki kavram etrafında değerler belirlemiştir. Bunlar en genel ifadeyle iyilik ve kötülüktür. Zaman ve mekana göre telaffuz olarak farklı şekiller olsa da anlam bakımından hiç değişikliğe uğramadan süregelmiştir.

İyi kavramı sözlükte istenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan, kazançlı, uğurlu, yeterli, sağlıklı, bol anlamına gelir.⁵ Kötü ise zararlı, tehlikeli, korku ve endişe veren, hoş gitmeyen, kaba, kırıcı, olumsuz, istenilmeyen, beğenilmeyen anlamlarını taşır.⁶

Kutsal kitaplar daima *iyi* olanı emretmiş, *kötü* olanı ise men etmiştir. Kutsal kitapların amacının insanların mutluluğu olmasından hareketle faydalı olan her şeyin iyi, zararlı olan her şeyin de kötü olduğunu söyleyebiliriz.

İster kutsal kitaplar, ister hukuk kuralları isterse örf içinde yer alsın yapılması istenen, faydalı ve güzel olan şey iyidir. Aksine yapılması istenmeyen, zararlı ve çirkin olan şey ise kötüdür. Kısaca arzu edilebilir şey iyi, arzu

⁵ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.1006

⁶ a.e., s.1238

edilmeyen şey kötüdür.⁷ Burada arzu edenin Yaratıcı olması veya insan olması arasında fark yoktur.

İyilikle kötülüğün ya da hak ile batılın mücadelesi ilk insanla başlar. Hz. Adem'in iki oğlu arasındaki mücadele belki de tüm insanlığın kavga ve çekişmelerinin temelini oluşturur. Hakikatte ise ilk çekişme Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Hz. Adem'in yaratılması olayı ile başlar. Allah Hz. Adem'i yarattığı zaman tüm meleklerle onun önünde eğilmelerini söyler. Bütün melekler secde ederken İblis karşı çıkar ve kibirlenir.⁸ İşte bu noktada hak ile batılın başka bir deyişle iyilikle kötülüğün mücadelesi başlamış bulunmaktadır.

İyilik ve kötülük İslam düşüncesinde “hayır” ve “şer” kavramlarıyla ifade edilmiştir ki zaten bu iki kavram araştırma konumuzun birer parçasıdır. Hem kelimcilerin hem de filozofların incelediği bu kavramlar, ontolojik ve ahlâki yönden ele alınmıştır. Kelamcılar konuyu genellikle “husûn-kubuh” terimleriyle ve ahlâki boyutuna ağırlık vererek ele alırken, felsefeciler “hayır-şer” terimlerini kullanmışlar ve konunun metafizik yönü üzerinde durmuşlardır.⁹

İslam filozoflarının bu konu hakkındaki anlayışları İslami telakkiden sapmamak kaydıyla kısmen Aristo felsefesine, kısmen de Aristo'ya isnat edilmekle birlikte gerçekte Yeni Eflatuncu felsefenin ürünü olan sudûr teorisine dayanır. Bu teoriye göre Tanrı ilk hayırdır ve evrendeki tüm hayırlar O'ndan bir taşmadır. Alemde zorunlu olarak hayır düzeni geçerlidir ve sadece iradeye ve seçime konu olan fiillerde şerden söz edilebilir. Hayır Tanrı'dan zorunlu ve

⁷ Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s.27

⁸ 38. Sâd 71-74

⁹ D.İ.A., Hayır md., s.44

sürekli bir taşma olup evrendeki her varlık bundan kendi gücü ve liyakati nisbetinde pay almaktadır. Tanrı'dan ilk sudûr eden varlıkla birlikte ilk eksiklik de başlamıştır. Tanrı'dan uzaklaştıkça eksiklik de artarak devam eder; işte bu uzaklaşma veya eksiklik şeridir.¹⁰

İslam düşüncesine göre Allah evreni hayır üzerine yaratmıştır. Ortaya çıkan şerler Tanrı'dan değil insanların bu hayır düzenini bozmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle şerrin kaynağı Allah değildir. Bu iyimser düşünce İslam tarihinde hem felsefeciler, hem kelimcılar hem de mutasavvıflar tarafından dile getirilmiş ve savunulmuştur.

Felsefe tarihinde *iyinin* veya *en yüksek iyinin* ne olduğu bir problem olarak varlığını sürdürmüştür. Başta Aristoteles olmak üzere bütün filozoflar bu konuya ağırlık vermişlerdir. Hatta bu konu Aristoteles için temel problemdir. Bu temel problemin amacı insanın neyi seçmesi gerektiği hususunda çözüm bulmaya çalışır.

İyinin ne olduğu konusuna açıklık getirmeye çalışan birçok yaklaşım vardır. Bunlardan doğalcı antropolojik yaklaşıma göre “iyi”, insanın doğal ve toplumsal gereksinimlerini en uygun şekilde gidermesinde ölçüt olan şeydir. Bir toplumsal varlık olarak insan, doğal ve toplumsal gereksinimlerini yine ve ancak toplum içerisinde karşılayabilir. Dolayısıyla “iyi” , insana, diğer insanlarla ilişkisi içinde “yarar” getiren şeydir. Kant'ın başını çektiği tinselci (evrendeki bütün varlıkların fiziksel yapılarından bağımsız bir ruhsal yapısı olduğunu ileri süren) antropolojik temellendirme ise insanın akıl sahibi, özgür bir varlık olduğunu vurgulayarak, onun ahlâksal yaşamını kendi koyduğu bir yasaya göre belirleyip

¹⁰ D.İ.A., Hayır md., s.44

düzenlemesi gerektiğini savunur.¹¹ Dinsel/teolojik temellendirmede “iyi” Tanrı’nın kutsal iradesi, O’nun buyruklardır. Doğru veya doğru eylem de bu iradeye, bu buyruklara uymak, itaat etmek olur. Tabii buna göre kötü de bu iradeye aykırılığı ifade eder. Ve bu iradeye aykırı eylemler yanlış olarak adlandırılır.¹²

Kendisini bilmenin ve uygulamanın yeterli olacağı mutlak iyi ya da kendinde iyilik yoktur. İyilik temaşa edilecek bir şey değil, yapılacak bir şeydir.¹³

Ahlak öğretileri geliştirmiş olan tüm filozoflarda ortak olan şey, onların bir “en yüksek iyi” sayılışına (düşüncesine) sahip olmaları, bu “en yüksek iyi”yi gerçekleştirmek veya ona ulaşmak gerektiğine inanmış bulunmalarıdır. Öyle ki bu “en yüksek iyi”, bir *olması gereken* olarak tasarlanır.¹⁴

Kur’an-ı Kerim’e baktığımızda ise “iyi olan” ve “yapılması istenen” davranışlar şöyle sıralanabilir:

- İyilerle dost olmak
- İyilikte yardımlaşmak ve kötülüğe karşı koymak
- Başkalarına maddi yardımda bulunmak (infak)
- Namuslu olmak (iffeti korumak)
- Arabuluculuk yapmak
- Adil olmak
- Kardeşlik
- Hoşgörü ve bağışlama

¹¹ Özlem, Doğan, *Etik – Ahlâk Felsefesi-*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2004, s.28-29

¹² Özlem, Doğan, *a.g.e.*, s.26

¹³ Sponville, Andre Comte, *Büyük Erdemler Risalesi*, çev:İşık Ergüden, İ.B.Ü. Yayınları, İstanbul, 2004, s.xv1

¹⁴ Özlem, Doğan, *a.g.e.*, s.32

- Olumsuzluklara karşı dayanıklı olma ve direnme (sabır)
- Alçakgönüllülük (tevazu)
- Sözünde durmak ve yeminini yerine getirmek
- Köleyi özgürleştirmek
- Görgülü olmak
- Dünya-ahiret dengesini korumak
- İnsanlara iyi davranmak ve güzel söz söylemek¹⁵

Kutsal kitaplarda iyiliğin emredildiğini kötülüğün de men edildiğini söylemiştik. Kur'an'ın genel olarak yediği ve yasakladığı davranışlar da şu şekildedir:

- Cimrilik
- Yapılan iyiliği başa kakmak
- Başkalarını çekiştirmek (gıybet)
- Kendini beğenmişlik (kibir)
- Bozgunculuk (ifsad)
- Çekememezlik (hased)
- Savurganlık (israf)
- Adam öldürmek
- Yalan söylemek
- İnsanları küçük düşürmek
- Gösteriş yapmak (riya)
- Zina ve fuhuş

¹⁵ Özsoy, Ömer ; Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2001, s.424-452

- Eşcinsellik
- Önyargılı olmak (sû-i zan)
- Sarhoşluk ve kumar
- Dünyaya aşırı düşkünlük (sekülerlik)
- Büyücülük ve büyüye başvurma
- Rüşvet almak ve vermek¹⁶

Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasakları yukarıda belirtildiği üzere yararlı olanın istenmesi, zararlı olanın da yasaklanması şeklindedir. Dolayısıyla Kur'an çerçevesinde yararlı olan şey iyi, zararlı olan şey kötüdür diyebiliriz. Zaten bir hadis araştırması olan çalışmamız, Kur'an-ı Kerim ve hadisler kapsamında şekillenecektir.

2. İYİLİK VE KÖTÜLÜĞÜN KAYNAĞI

İlk insanla birlikte var olan iyilik ve kötülüğün kaynağı yani yaratılıştan mı yoksa sonradan mı gerçekleştirildiği hususu insanlık tarihi boyunca tartışılmıştır. Her bilim dalı konuya kendi perspektifinden yaklaşarak çeşitli cevaplar bulmaya çalışmıştır. İslam öncesinde felsefeciler, daha sonra ise İslam kelamcıları konuyu tüm boyutlarıyla ele almışlardır. Filozoflar daha ziyade kötülük ile Tanrı'nın iyiliği arasında ilişki kurmaya çalışırken, kelamcılar insanın fiilleri ve bunların yaratıcısının kim olduğu ile iyilik ve kötülüğün aklî ya da şerî olup olmadığı noktasında konuya yaklaşmışlardır.

¹⁶ Özsoy, Ömer ; Güler, İlhami, *a.g.e.*, s.452-472

¹⁷ Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi , İstanbul, 1999, s.285

İlkçağ filozoflarından Herakleitos evreni ve evrendeki tüm nesneleri *karşıtların savaşı* olarak görür. Ona göre evrendeki karşıtlar ile aralarındaki savaş olmasaydı evren de olmazdı.¹⁷

Zıtların mücadelesinin varlık sebebi sayılmasından başka kötülük, ontolojik olarak tartışma konusu olmuştur. Evrendeki savaş, kıtlık, deprem, acı çekme ve günahların niçin var olduğu, mutlak iyi olan Tanrı'nın bunları neden yarattığı veya neden önlemediği sorgulanmıştır. Problemin kaynağı Platon'a kadar dayandırılmaktadır. Bir çözüm getirmemekle birlikte O kötülüğü evrendeki düzensiz hareketlere bağlamış ve bundan Tanrı'yı değil kötü ruhları sorumlu tutmuştur.¹⁸ Kendinden sonra gelen birçok düşünür her türlü kötülüğün kaynağı olarak maddeyi görmüştür. Hissedilen ya da yaşanan kötülüklerin madde ile olan ilişkisine dikkat çekilerek, kötülüklerin nedeninin Tanrı ya da ruhlar değil, mistik bir deyişle , şeklin şekilsizlikten, aydınlığın karanlıktan ayrıldığı sınırı belirleyen madde olduğu tezi hararetle savunulmuştur.¹⁹

Ortaçağ filozofları ise kötülük kavramının kendisini yorumlayarak çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bunlardan St. Augustine'ye göre varolan her şey Tanrı'nın güç ve iyiliğinin bir sonucudur. Tanrı kötü olanı yaratmaz. Yaratıkların iyiliği Tanrı'nın iyiliğinden kaynaklanmaktadır. Kötülük sadece yokluktan, iyiliğin eksikliğinden ibarettir.²⁰ St. Thomas da kötülüğü “fizikî” ve “ahlâkî” olarak ikiye ayırdıktan sonra fizikî kötülüğün reel varlığını inkar eder, ahlâki kötülüğü de insanın özgür iradesine bağlar. Çünkü Tanrı hiçbir zaman

¹⁸ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999, s.154

¹⁹ Yasa, Metin, *Tanrı ve Kötülük*, Elis Yayınları, Ankara, 2003, s.11

²⁰ Yasa, Metin, *a.g.e.*, s.11-12

kötülüklerin nedeni olamaz. Tanrı en yetkin varlıktır ama her şeyin en yetkinini yaratmak zorunda değildir.²¹

İslam düşünürlerinden Fârâbî'ye göre kötülük maddenin ilahî nizamı tam olarak kabul edip yansıtacak bir kuvvete sahip olmamasından doğar. Varlıkların karşı karşıya kaldıkları bir takım âfetler maddenin tam bir nizamı kabul edemeyişinden kaynaklanmaktadır. O ahlâki kötülüğü de maddenin (yani beden) tam nizamı kabul edemeyişine bağlamaktadır.²² İbni Sina da bu konuda Fârâbî gibi düşünmektedir. O'na göre kötülük kemâlin yokluğudur. Gazâlî ise bu âlemin mümkün âlemler arasında en iyisi, en güzeli ve en tamı olduğunu söyler.²³

Yeniçağ filozoflarından Leibniz 'Theodicee' adlı eserinde en mükemmel varlık olan Tanrı'nın kötülüğü neden yarattığını tartışır.²⁴ O 'Her şeyi bilen, en iyi, en güçlü varlık olan Tanrı neden içinde acının ve günahın olmadığı bir dünya yaratmamıştır?' diye sorar ve ardından 'Acı olmasaydı haz olmazdı, günah olmasaydı sevap olmazdı.' diyerek sorusunu yanıtlar.²⁵ Kendi düşünce sistemi içerisinde Tanrı'yı haklı göstermeye çalışan Leibniz, Tanrı'nın yaptığına olabilecek en iyi ihtimal olduğu sonucuna vararak tartışmasını noktalar.²⁶

İlkçağlardan itibaren filozoflar çeşitli düşünce sistemleri içerisinde soruna cevap bulmaya çalışmışlardır. Görüldüğü gibi bu tartışma İslam düşünce tarihi boyunca da devam etmiştir.

²¹ *a.e.*, s.13

²² Aydın, Mehmet, *a.g.e.*, s.154

²³ *a.e.*, s.155

²⁴ Gökberk, Macit, *a.g.e.*, s.284

²⁵ *a.e.*, s.285

²⁶ *a.e.*, s.286

Kelam ilminde bu konu “husün ve kubuh” başlığı altında yer almaktadır. Kelimelerin anlamlarına bakacak olursak *husün* bir şeyin kemâl sıfatının olması, maksada uygun olması, dünyada methe âhirette sevaba vesile olmasıdır. *Kubuh* ise bir şeyin noksan sıfatının olması, maksada aykırı olması, dünyada yerilmeye ahirette cezaya sebebiyet vermesidir.²⁷ Şu halde bütün güzel davranışlar husün, bütün kötü davranışlar da kubuh olarak nitelendirilebilir. Ancak bu niteleme yeterli değildir, çünkü önemli olan iyilik ve kötülüğün nasıl ve niçin iyi ya da kötü olduğudur. Kelam alimlerince iki ana görüş ortaya atılmıştır:

Eş’ariyye ve Selefiyye ile Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî usulcülerinin çoğunluğunun yanısıra bazı Hanefî usulcülerine göre husün ve kubuh şer’îdir, yani bir şeyin iyi veya kötü olduğu ancak tespit ve tayininden sonra bilinebilir; çünkü iyilik veya kötülük bir fiilin mahiyetine ve zatına ait bir vasfı değildir; fiil din tarafından insanlara emredilmesi veya yasaklanmasıyla iyilik veya kötülük vasfını kazanır. Şu halde bir fiil Allah tarafından emredildiği için iyi, yasaklandığı için kötüdür.²⁸

Cehmiyye, Mu’tezile, Şia, Kerramiye ve bazı Mâturidiyye-Hanefiyye alimleriyle İslam filozoflarına göre husün ve kubuh aklîdir; bu değerler akıl yürütmekle bilinebilir ve böylece iyilikle kötülüğün bir şeyin mahiyetine dahil olup zatî bir vasfını teşkil ettiği anlaşılır. Mu’tezile alimlerine göre değerler fiillerin zatî vasıflarından olmasaydı dinin gelişinden önce iyilikle kötülük arasında bir fark bulunmaz, bu durumda din anlamını yitirirdi.²⁹

²⁷ Aydın, Ali Arslan, *İslam İnançları*, Gonca Yayınevi, Ankara, 1984, s.382

²⁸ D.İ.A., *Husün ve Kubuh md.*, s.60

²⁹ a.e. s.61

İyilik ve kötülüğün aklî, yani fiillerin özüne ait bir vasıf olduğunu kabul etmekle birlikte aklın bir çok noktada sınırlı ve yetersiz kaldığını da dikkate almak gerekmektedir. Şu durumda işin özünün sadece şer'î ya da aklî olduğunu savunmak pek tutarlı görünmemektedir. Akıl ve vahyin bir bütün olduğunu, birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu unutmamak gerekir. Bir başka deyişle iyilik ve kötülük akılla bilinebilir ancak vahiy de ona yardımcı olmaktadır.

Bu konuyu ilgilendiren bir başka husus da insanın fiillerinin yaratıcısının kim olduğudur. Yani fiillerinin yaratıcısı insan mıdır? Yoksa bunları yaratan Allah mıdır?

Eş'arî'ye göre insanların fiillerini Allah yaratır. Mu'tezile kulun fiillerini kendisinin yarattığını söylerken Cebriye ise kulun kendisinde hiçbir irade ve kudret bulunmadığını savunur.³⁰ Bu görüşler kelam kitaplarında delilleriyle birlikte tartışılmıştır. Konuyla ilgili detaylar araştırmamızın dışındadır.

3. DEĞER OLARAK İYİLİK VE KÖTÜLÜK

İnsanoğlu yaşantısına yön veren tüm davranışlara ya da objelere belirli anlamlar yükler. Bu anlam yükleme işi kendiliğinden olmamaktadır. Düşünen bir varlık olan insanın zihin dünyası ile dış dünyanın örtüşmesi gerekir. Aksi takdirde bir anlamdan bahsetmek imkansız olacaktır. Anlam yüklemede kullanılan belli ölçütler vardır. İşte insanın hayatını anlamlı kılmak için ihtiyaç duyduğu bu ölçütlere *değer* denir.

³⁰ Uludağ, Süleyman, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999, s.201

Sözlükte şu anlamlar verilmektedir:

1.Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. 2.Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha. 3. Yüksek ve yararlı nitelik. 4. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey.³¹

Ülken'e göre değer, kendisine muhtaç olduğumuz, kendisini aradığımız ve bizi tamamlayan şeydir.³²

Değer kavramının çok çeşitli ve kapsamlı tanımları yapılmıştır. Bu tanımlar içindeki ortak özelliklere göre şu şekilde sınıflandırılabilir:³³

I. Öznelci Değer Tanımları

Bu tanımlar birey ve toplum açısından yapılmalarına göre kendi içlerinde iki grupta toplanabilirler:

1) Birey açısından değer;

a) Uğrunda uğraşılması, çaba gösterilmesi, gerçekleştirilmesi gereken,

b) Genellikle benimsenen, özenilen, önemsenen, üstün tutulan,

c) Nesne, olgu ve olayların kendisinde bulunmayan, fakat insanlar

tarafından bunlara bireysel ve öznel olarak atfedilen, yükletilen nitelikler.

2) Toplum açısından değer;

a) Bir sosyal grubun veya toplumun bütününe kendi varlık, birlik,

³¹ *Türkçe Sözlük*, T.D.K. Yayınları, Ankara, 2005, s.483

³² Ülken, Hilmi Ziya, *Bilgi ve Değer*, Ülken Yayınları, İstanbul, 2001, s.201

³³ Özlem, Doğan, *a.g.e.*, s.167

işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen, aynı üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inanç(lar)dır;

b) Grupların veya toplumların arzu edileni ve edilmeyeni, beğenileniveya beğenilmeyeni, doğru olanı ve doğru olmayanı belirleyen temel standardı veya standartlarıdır.

II. Nesnelci Değer Tanımları

Bu tanımlarda değerlerin bir gerçekliklerinin bulunduğundan hareket edilir. Bu gerçeklik, ideal, mutlak ve kutsal nitelikte olabilir. Bu demektir ki, değerler öznenin kendilerini bilmesinden bağımsız olarak vardır. Bunlar:

- a) Metafiziksel
- b) Mutlakçı teleolojik
- c) Teolojik anlayışlardır.

Değerlerin özelliklerine bakacak olursak iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış şeklinde çift kutuplu olduklarını görürüz.³⁴ O halde bir şeyin değer olması için zıttının da bulunması gereklidir. Diyebiliriz ki kötülük olmasaydı salt iyiliğin bir anlamı olmazdı. Dolayısıyla bir değer olarak varlığı imkansız olurdu.

Değerlerin sınıflandırılmasına gelince genel olarak şu beş grupta toplandıklarını görüyoruz:

1. *Hazcı (hedonist) Değerler:* (Olumlu:haz, olumsuz:acı)

³⁴ Ülken, Hilmi Ziya, *Değerler*, Kültür ve Sanat, İstanbul, 1965, s.8

2. *Bilgisel Değerler:* (Olumlu:doğru, olumsuz:yanlış)

3. *Ahlaksal Değerler:* (Olumlu:iyi, olumsuz:kötü)

4. *Estetik Değerler:* (Olumlu:güzel, olumsuz:çirkin)

5. *Dinsel Değerler:* (Olumlu:sevap, olumsuz:günah)³⁵

Bizi burada ilgilendiren diğerlerinden ziyade ahlaksal değerlerdir. Dolaylı olarak dinsel değerler de konumuzla ilgili olmakla beraber üzerinde duracağımız husus iyilik ve kötülük kavramlarıdır.

Ahlâksal değerler çerçevesinde konumuzla ilgili bir kavram da erdem kavramıdır. Yapılması arzu edilen, istenen şey(iyi)in doğru eylemle ortaya çıkacağını yukarıda belirtmiştik. İşte doğru eylemde bulunmak için bir insanın sahip olması gereken özelliklere *erdem* adı verilir.³⁶ Erdem, edinilmiş bir iyilik yapma yeteneğidir. Erdem iyiliğin kendisidir, ruhtaki ve hakikatteki iyiliktir. Erdem güçtür ama özgül güçtür. Bir varlığın erdemi onun değerini oluşturan şeydir. Bir başka deyişle kendine özgü yetkinliğidir.³⁷

İyilik ya da kötülük insanın mutluluğu ile ilgilidir. Doğru eylemlerde bulunan bir insan, Allah tarafından, toplum tarafından, ailesi tarafından istenenleri yerine getirmiştir, erdem sahibidir, nihayetinde mutludur. Şayet Yaratıcının isteklerini yerine getiriyorsa buna bir de ahiret mutluluğu eklenecektir. Bunu bilerek yaşamak ise ayrı bir mutluluktur. Tam tersine arzu edilmeyeni yapan bir kimse hem Allah hem de insanlar tarafından kabul görmez. Öyle ise mutluluk getiren şeyler iyidir diyebiliriz.

³⁵ Özlem, Doğan, *a.g.e.*, s.169

³⁶ *a.e.*, s.33

³⁷ Sponville, Andre Comte, *a.g.e.*, s.xv1-xv1

Farkında olsun olmasın herkesin kendine göre benimsediği ya da bir grup tarafından kendisine benimsettirilmiş bir “iyi”yi gerçekleştirmeye çabaladıkları açıktır. Örneğin kişisel olarak bakıldığında sağlık, güvenlik, refah gibi şeyler iyidirler ve yine bunlar kişinin mutluluğu ile ilgilidirler. Eylemlerimizi şöyle bir sınıadığımızda, onları değerli bulduğumuz bazı şeyleri gerçekleştirmek veya değerli bulduğumuz bazı amaçlara ulaşmak için yaptığımızı saptarız.³⁸ Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: Çalışmak doğru bir eylemdir ve aynı zamanda bir erdemdir. Kişi çalışarak arzu ettiği noktaya ulaşabilir. Arzu edilen nokta –bir meslek ya da makam- kendisinin veya toplumun benimsediği bir değerdir. Dolayısıyla buna ulaşmak kişiyi mutlu edecektir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki değerlerin olmadığı bir toplum düşünülemez. Zira değerler insanın mutluluğu için vardır. Zaten Yüce Allah’ın vahiy göndermesinin amacı da insanların mutluluğunu sağlamaktır.

³⁸ Özlem, Doğan, *a.g.e.*, s.31

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS RİVAYETLERİNDE İYİLİK VE KÖTÜLÜK KAVRAMLARI

2.1. SEMANTİK VE ÖNEMİ

Semantik (anlambilim), dili anlam açısından inceleyen bilim dalıdır.³⁹ Yunanca bir kelime olan semantik Türkçe’de “mânâ ilmi, sözlerin mânâsı ve anlambilimi” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁰ Anlambilim “göstergelerle ya da sözcükler ve önermelerle, onların dile getirdiği anlam arasındaki bağlantıyı inceleyen bilim dalıdır.”⁴¹ Kelimeler evrende her bir varlığa mukabil olarak insan zihninde meydana gelen anlamının dildeki karşılığıdır. Dolayısıyla her kelime bir göstergedir ve her gösterge bir mânâyâ aittir. İşte anlambilim bu göstergelerle ait oldukları anlamlar arasındaki ilişkiyi konu edinmektedir.

Semantiğin konusu “anlam” denilen kavranması güç varlığı araştırmak değildir ve olamaz da. Semantiğin konusu kelime ve cümlelerin nasıl olup da bir şeyler ifade edebildiklerini – belki daha iyi bir ifadeyle, onların nasıl anlamlı olabildiklerini – anlamaya çalışmaktır. Anlam, kelimelerin veya başka herhangi bir unsurun – ‘sahip olmak’(have) kelimesinin herhangi bir sözlük anlamında- ‘sahip olduğu’ bir varlık değildir.⁴²

³⁹ Guiraud, Pierre, *Anlambilim*, çev: Berke Vardar, Multilingual, İst, 1999, s.7

⁴⁰ *Türkçe Sözlük*, T.D.K. Ankara, 1983, II.1033

⁴¹ Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1979, s.21

⁴² F.R. Palmer, *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*, çev: Ramazan Ertürk, Kitabiyat, Ankara, 2001, s.43

Nermi Uygur ise şöyle demektedir: “*Belli bir dildeki tek tek sözcüklerin ne demek istediği, tarih boyunca dilin gelişmesiyle söz tanımlarında meydana gelen değişmeler, kelimelerdeki anlam kaymaları, anlam akrabalıkları, aynı dilin çeşitli dönemlerindeki kelime anlamlarının değişik görüş açılarından karşılaştırılması gibi birçok önemli ödev semantikçinin araştırma alanına girer.*”⁴³

Fransız dilbilimcisi Michel Breal, “anlamları” ve “bunların değişmesine yol açan yasaları inceleyen bilim”i belirtmek için semantik terimini kullanmıştır.⁴⁴

Toshihiko İzutsu’ya göre ise semantik, “bir dilin anahtar kelimeleri üzerinde tahlilî çalışmadır, mana incelemesidir.”⁴⁵ Semantik çalışma, yalnız konuşma âleti olarak değil, bundan daha önemli olmak üzere kendilerini kuşatan dünya hakkındaki anlayış ve düşüncelerinin de âleti olarak o dili kullanan halkın, dünya hakkındaki düşüncelerini anlamak için yapılır.⁴⁶

İletişim aracı olarak dil canlıdır. İnsan zihninin dış dünyaya açılımı olan kelimeler doğar, büyür, yaşar ve ölürler. Belirli bir dönemde kullanılan kelimeler zamanla değişikliğe uğruyor veya hiç kullanılmıyor. Diğer yandan bir sözcük bir dönemde ifade ettiği anlamı kaybediyor ve yeni anlamlar yükleniyor. Anlam değişimleri denilen bu durum anlambilimin en fazla uğraştığı problemlerden biridir.⁴⁷

⁴³ Uygur, Nermi, *Felsefenin Çağrısı*, YKY, İstanbul, 1995, s.32

⁴⁴ Guiraud, P., a.g.e., s.10

⁴⁵ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, çev: Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975, s.15

⁴⁶ İzutsu, T., a.g.e. s.15

⁴⁷ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Anlambilim*, T.D.K., Ankara, 1990, s.213

Anlam değişmesi bir sözcüğün başlangıçta ifade ettiği bir nesneyi zamanla tam olarak ifade edememesi veya herhangi bir sözcüğün zamanla o kavramdan az çok uzaklaşması ya da yeni bir kavramı yansıtmaması durumudur. Örneğin Türkçe’de VIII. yüzyıl metinlerinde geçen “sakınmak” eylemi hiçbir biçim değişikliğine uğramadan bugüne kadar gelmiştir. Ancak aynı kelime o zaman “düşünmek, üzerinde durmak, yaslanmak, kederlenmek” kavramlarını yansıtırken bugün “esirgemek, korumak” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁸

Görüldüğü gibi bazen bir sözcük şeklini koruyarak yalnızca anlam değişimine uğruyor bazen de sözcüğün şekliyle birlikte anlamı da değişiyor.

Kelimelerde meydana gelen anlam deęiřmeleri üç ana grupta toplanır:

1. Anlam Daralması:

Bir göstergenin, gösterilen yönü eskiye göre daralır, bir başka deyişle, sözcük eskiden anlattığı nesnenin bir bölümünü bir türünü anlatır duruma gelirse buna anlam daralması adı verilir. Örneğin “oğul” sözcüğü Göktürk yazıtlarında hem erkek hem de kız ocuk için kullanılırken, bugün sadece erkek ocuk anlamında kullanılmaktadır.

2. Anlam Genişlemesi:

Bir gösterge, temel anlam olarak bir nesnenin, bir işin bir bölümünü, ya da bir türünü gösterirken zamanla o nesnenin bütününü, bütün türlerini anlatır duruma gelirse buna anlam genişlemesi denmektedir. Örneğin “ödöl” sözcüğü

⁴⁸ a.y., s.214

önceleri yalnızca güreşlerde verilen “mükafat” anlamında iken bugün bununla birlikte “yarışma (müsabaka)” anlamını da karşılamaktadır. Sait Faik Ödülü, Dil Ödülü gibi.

3. Anlam Kayması, Başka Anlama Geçiş:

Bir göstergenin önceki anlamıyla bugünkü anlamının tamamen farklı olmasıdır. Örneğin “üzmek” eylemi Göktürk yazıtlarında “kırmak, kesmek” anlamında kullanılmıştır. Bugün insan için bir kimseye dert ve üzüntü vermeyi anlatmaktadır. Ayrıca bazı yörelerde elbiselerin eskiyen yerine “üzülmüş” denilmektedir.

Bu üç türden başka “anlam iyileşmesi” ve “anlam kötüleşmesi” türleri de eklenebilir. Bir sözcüğün eskisine göre daha iyi bir anlam taşır duruma gelmesine “anlam iyileşmesi” denir. Örneğin Türkçe’deki “mareşal” sözcüğü ordudaki en yüksek rütbeyi gösterir. Bu sözcük Latince’de “mariscalcus” “at bakıcısı, nalbant” demek oluyordu. Anlam kötüleşmesinde ise Göktürk yazıtlarında “fena, kötü, perişan” anlamına gelen “yabız” sözcüğü zamanla “yağız” biçimini almış ve “yaman, yiğit” anlamlarının yanı sıra Anadolu ağızlarında “iyi, güzel, iyi huylu, eli açık, yakışıklı” anlamlarında kullanılır olmuştur.

Anlam değişimleri genellikle uzun bir sürede, çoğu kez birkaç yüzyıl içinde gerçekleşir. Ancak bir toplumda kısa bir sürede hızlı gelişmeler olmuşsa bu anlam olayları da kısa sürede gerçekleşir.⁴⁹

⁴⁹ Aksan, Doğan, *a.g.e.*, s.215-21

Sözcüklerde meydana gelen anlam değişmelerinin nedenlerini Guiraud şöyle sıralıyor:⁵⁰

- a) Tarihsel nedenler ya da bilimlerde, tekniklerde, kurumlarda, törelerde yapılan değişimler.
- b) Dilsel nedenler ya da seslere, biçimlere, söz dizimine ilişkin nedenlerden doğan değişimler.
- c) Toplumsal nedenler.
- d) Ruhsal nedenler

Guiraud'a göre anlambilim doğrudan doğruya üç bilime bağlanır: Ruhbilim, mantık ve dilbilim. *Dilbilimsel anlambilim* (asıl semantik) sözcükleri dil içinde inceleyerek, bir sözcüğün biçim ve anlamı arasındaki bağıntıları, sözcüklerin ilişkilerini, sözcüklerin işlevlerini yerine nasıl getirdiğini bulmaya çalışır. Her üç bilim de kendi hesabına göstergelerin anlam sorununu inceler. Bugün artık dilbilimsel anlambilimin yanı sıra simgesel mantığa bağlanan bir *felsefi anlambilim* ile göstergeyi ruhsal, toplumsal ve mantıksal açıdan inceleyen bir *genel anlambilim* var.⁵¹

Bugün anlambilim çalışmaları birçok araştırmacı tarafından dilbilim açısından ele alınmakta, dilbilimsel anlambilim olarak yürütülmektedir. Kimi bilim çevreleri ise onu mantık çalışmalarıyla örtüştürerek mantıksal anlambilim üzerinde durmaktadır. Kuruluşu 1930'lara kadar uzanan ve dil-insan ilişkilerini,

⁵⁰ Guiraud, Pierre, *a.g.e.*, s.82

⁵¹ *a..e.*, s.16-17

insanın dil karşısındaki durumunu ele alan genel anlambilim alanında çalışanlar da vardır.⁵²

Ali Galip Gezgin semantik ve şubelerini Werner Welte'nin şu şekilde gösterdiğini belirtir:⁵³

Semantik

1. Mantıksal/ Felsefi Semantik

2. Dilbilimsel Semantik

A. Geleneksel Semantik

A. Artzamanlı (Diachronic) Semantik

B. Yapısal Semantik

a.Semantik

C. Yorumlayıcı Semantik

b.Adbilgisi

D. Üretimsel Semantik

B. Eşzamanlı (Synchoronic) Semantik

Dini metinleri anlama konusunda tarihsel anlambilim ya da diğer adıyla art süremlî semantik önem kazanmaktadır. Art süremlî semantik, sözcüklerin anlam açısından tarih boyunca gösterdikleri gelişmeleri çeşitli dillerin anlam bilgisi çerçevesinde inceleyen çalışmalardır.⁵⁴ Bu nedenle art süremlî semantik yalnız gösterenle ilgili evrim olgularını incelemekle kalmaz, ayrıca zaman içerisinde gösterilende görülen çeşitli değişimleri de belirleyip açıklamaya çalışır.⁵⁵

⁵² Aksan, Doğan, *Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara, 2005, s.19

⁵³ Gezgin, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002, s.111

⁵⁴ Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Anlambilim*, s.213

⁵⁵ Vardar, Berke, *Dilbilim*, Multilingual, İstanbul, 1998, s.123; Bkz, Toklu, M.Osman, *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.88-106

Tarihsel semantik dile ait her şeyde zaman unsurunun rolünü görür. Art süremli olarak kelime hazinesi, bir kelimeler demetidir ki her biri kendi başına bağımsız olarak büyür ve değişir. Demetteki bazı kelimeler toplumun belli bir süresinde durur, kullanılmaz olur; bazıları da uzun zaman kullanılır; tarihin belli bir çağında yeni kelimeler ortaya çıkar ve onların da tarihi ortaya çıktıkları zamandan itibaren başlar.⁵⁶

Tarihi semantik sadece münferid kelimelerin tarihin seyri içinde nasıl mana değişikliğine uğradıklarını anlamağa çalışmaktan ibaret değildir. Gerçek tarihi semantik, ait oldukları sistem içinde kelimelerin tarihini incelemeğe başladığımız zaman başlar. Başka bir deyişle ne zaman ki aynı dilin iki veya daha fazla kesitini herhangi bir kesitle mukayese edersek işte o zaman tarihi semantik başlar ve tarihi bir aradan sonra dilin durumunun diğer devirlerdekinden farkını gösterir.⁵⁷

İzutsu'nun dilin kesiti ile kastettiği şey bizi eşsüremli semantiğe götürmektedir. Zira kelimeler yalnızca tarihin akışına paralel olarak dikine değil, aynı zamanda belli bir dönemde yatay olarak da hareketlilik gösterir. Tarihi semantik, anlam değişmelerini ortaya koyabilmek için bu yatay hareketlilikten yararlanır. Çünkü aynı anda bir dilin eski ve yeni unsurları ile elemanları görülebilir.

Belli bir sürede bir dildeki bütün kelimelerin tarihi akışını bir vuruşla durdurmakla, yapma bir statik durum elde etmiş oluruz. Bu profil bize statik, kuru ve hareketsiz gibi gözükürse de gerçekte durum böyle değildir, sadece

⁵⁶ İzutsu, Toshihiko, *a.g.e.* s.37

⁵⁷ İzutsu, Toshihiko, *a.g.e.* s.38

makroskobik açıdan böyle görünür. Mikroskobik açıdan bakılırsa yüzeyin hayat ve hareketlerle dolu olduğu, yüzeyde hayat ve hareketin kaynaştığı fark edilir.⁵⁸

Çalışma konumuz hadisler tarihin belirli bir döneminde kullanılan belli bir dile aittir. O dönemde kullanılan sözcüklerin geçirdiği anlam değişimleri dinî metinleri doğru anlamayı etkileyecektir. Bu nedenle hadislerde geçen ve inceleme konumuz olan kavramların hem tarihi süreçlerini hem de belli dönemlerdeki hareketliliğini araştırmak gerekmektedir. Bu dönemler İslam öncesi dönem ile Hz. Peygamber dönemidir. Şurası muhakkaktır ki Hz. Muhammed Kur'an'ın getirdiği dünya görüşü çerçevesinde konuşmuştur. Yani kavramları Kur'anî kavramlarla örtüşmektedir. Kur'an ise zaten mevcut olan kavramların içeriklerini değiştirerek farklı bir dünya görüşü ortaya koymuştur.

İzutsu bu konuda şöyle diyor: “Arap dünya görüşünü kökünden değiştiren İslam öğretisinin inanç ve değerlere uyguladığı üniversal düzenlemenin küçük bir parçasından başka bir şey değildi. Kelimelerin asıl anlamları değişmemişti. Değişen genel sistem, genel plan idi. Ve kurulan yeni sistemde her kelime yeni mevkiini buldu. Örneğin melek kelimesi yine eskisi gibi melek manasına geliyordu. Ancak kelime yeni sistemdeki yerine nakledilince hafif fakat derin bir semantik değişmeye uğramıştı.”⁵⁹

Kelimeler yukarıda belirtildiği gibi onu kullanan toplumun hayata bakış açısını, alışkanlıklarını, olguları algılayış biçimlerini gösterir. Palmer bu konuda şöyle diyor: “Bir dilin kelimeleri, genellikle, dünyanın realitesini yansıtmaktan çok, o dili konuşan toplumun ilgi ve alakalarını yansıtmaktadır. Kendi

⁵⁸ İzutsu, Toshihiko, *a.g.e.* s.37

⁵⁹ a.e., s.20

kültürümüzden farklı olan başka kültürlere baktığımızda bu husus açıkça görülmektedir. Antropolog B.L. Whorf şu noktaya işaret eder: Eskimolar karın yağma anındaki durumu için bir kelime, yerde duran kar için ayrı bir kelime ve ev yapmada kullandıkları kar için ise ayrı bir kelime kullanmalarına rağmen, uçan nesnelere atıfta bulunmak için sadece tek bir kelime kullanmaktadırlar, uçan nesne ister bir uçak, ister bir pilot veya isterse bir böcek olsun fark etmemektedir.”⁶⁰ Benzer bir şekilde Arapça’da deveyi ifade etmek için yüz civarında kelimenin mevcut olduğu bilinmektedir.

Şu halde kelimeler ait oldukları toplumun yaşam biçimlerini, değerlerini ortaya koyan en güzel araçtır. Dolayısıyla bir toplumu anlamak istiyorsak önce o toplumun dilini araştırmalıyız.

Bu genel yaklaşımını hadisler özelinde ele alırsak hadislerde sıkça yer alan değer yargılarını şöyle sıralayabiliriz:⁶¹

- Hayır – Şer (خبر – شر)
- Tayyib – Habis (طيب – خبيث)
- Lanet – Rahmet (لعنة – رحمة)
- Ni’me (Ne Mutlu) – Bi’sse (Ne kötü) (نعم – بئس)
- Birr – İsm (بر – اثم)
- Tûbâ (Müjdeler olsun) – Veyl (Yazıklar olsun) (طوبى – ويل)
- Hasene – Seyyie (حسنة – سيئة)
- Ecr – Vizr (أجر – وزر)
- Hak – Batıl (حق – باطل)
- Cennet(lik) – Cehennem(lik) (جنة – جهنم)

⁶⁰ Palmer, F.R., *a.g.e.*, s.35

⁶¹ Koca, Suat, “*Erken Dönem Mekârim-i Ahlak Literatürünün Ahlak-Değer İlişkisi Bakımından İncelenmesi*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s. 80; Aynı yazar, *Hadis Rivayetlerinde Değer Yargıları*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Ankara, 2002, s. 14

- Şeytan(dandır) – Melek (tendir) (ملك – شيطان)
- Minnâ (Bendendir) – Leyse Minnî/Minnâ (bizden değildir)(ليس منا)
- (هو مني)
- Allah sever– Allah Sevmez (ان الله يحب, يرضى – يغضب, يبغض)
- Saâdet(tendir) – Şekâvet(tendir) (من السعادة – من الشقاوة)
- Sadaka (değerindedir) (صفة)
- Efdal (أفضل)
- Helâk (هلك)

Hadis rivayetlerindeki bu yargılar, aslında insanlardan, değer yargılarının ihtivâ ettiği olumlu değeri yapmalarını, olumsuz değeri de yapmamalarını istemekten öte aslî bir anlam taşımazlar. Başka bir deyişle bunlar, ‘yap’ veya ‘yapma’ ifadelerinin dinî–ahlakî dil içindeki şekilleridir. Hadislerdeki “Şu davranış hayırlıdır/efdaldır/sadakadır” vs. türünden yargılar, o davranışın Hz. Peygamber tarafından onaylandığını ve yerine getirilmesinin istendiğini ifade eder. Zira bu türden ahlâkî yargılar, betimsel bir unsur içermekle beraber asıl olarak insanlara ne yapmaları ya da yapmamaları gerektiği konusunda bir etki yaratmayı amaçlamaktadır. Nitekim hadis rivayetlerinde değişik değer yargılarıyla ifade edilen pek çok husus, kimi zaman yap ya da yapma şeklinde emir ve yasak formunda da vârid olmuştur.⁶²

Hadis rivayetlerindeki değer yargılarının tamamını ele almak, daha önce işaret edildiği üzere, bu araştırmanın sınırlarını aşacaktır. Bu nedenle çalışmamızı dört önemli kavram çifti ile sınırlandırdığımızı bir kez daha ifade etmek gerekir.

⁶² Koca, Suat, *a.g.t.*, s. 81

2.2. TAYYİB-HABİS

2.2.1. Sözlüklerde Tayyib-Habis

Birçok anlamda kullanılan tayyibe eski sözlüklerde şu manalar verilmektedir:

Öncelikle habisin zıttıdır: الطَّيِّبُ خِلَافَ الْخَبِيثِ Tiksinti vermeyen herhangi bir kokuya tayyib dendiği gibi, وَنَكْهَةٌ طَيِّبَةٌ إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهَا نَثْنٌ lezzetli yemek de tayyibtir. ⁶³ وَطَعَامٌ طَيِّبٌ لِلَّذِي يَسْتَلِذُّ الْأَكْلَ طَعْمُهُ

Kur'an'daki kullanımlarında görüleceği üzere Allah'ın helal kıldığı yiyecekler bu kelimeyle adlandırılmıştır. Bir şeyin hoş gitmesi, bir şeyi güzel bulmak, yiyecek bir nesnenin lezzetli kısmı gibi anlamları vardır. İbn Manzur (ö.711/1311) Arapların yenilmeyen nesneleri kirli saydıklarını, yenilebilenleri ise bu kavramla isimlendirdiklerini zikreder ve bu nedenle Kur'an'ın helal kılınanları “tayyibat” adı altında açıkladığını belirtir. Ayrıca helâl olarak yenilebilen tüm yiyeceklere müstetâb denilmektedir. ⁶⁴ وَكُلُّ مَأْكُولٍ حَلَالٍ مُسْتَتَابٌ

Kalbin temizliği, iç güzelliği, insanlarla ilişkilerdeki yumuşaklık tayyibtir. Bununla birlikte neslin soylu ve asaletli olması anlamına da gelmektedir, nitekim Ömer b. Abdülaziz için yazılan bir şiirde onun soyundan bahsedilirken söz konusu kavram “et-tâb” “soylu nesil” manasında kullanılmıştır. يَا عُمَرَ بْنَ عُمَرَ بْنِ ... مُقَابِلَ الْأَعْرَاقِ فِي الطَّابِ الطَّابِ ⁶⁵

⁶³ İbn Manzur, Cemaleddin Muhammed Ebu'l-Fazl, *Lisanu'l Arab*, Daru'l-Lisani'l-Arap, Beyrut, 1970, c.2, s.632,

⁶⁴ Cevheri, İsmail b. Muhammed, *Tâcu'l Luga ve Sihhahu'l Arabiyye*, Dâru'l Kitabi'l Arabiyyi, Mısır, tsz. c.1, s.55;

⁶⁵ İbn Manzur, a.g.e., c.2, s.632; Cevheri, a.g.e. s.173

Ağacın silkelenerek meyvelerin toplanması esnasında olgunlaşıp dökülen hurmalar tayyib olarak isimlendirilirken هَزَّتْ بَرَاعِيمَ طَيَابِ الْبُسْرِ, yine benzer şekilde elmanın olgun ve güzel olanları için فَكَأَنَّهَا تُقَاحَةٌ مَطْيُوبَةٌ "metyube" kavramı kullanılmıştır. Bir kimsenin örtüsünün veya peştemalinin temiz ve edebe uygun olması durumu da (tayyibu'l izar) وَفُلَانٌ طَيِّبُ الْإِزَارِ şeklinde ifade edilmiştir.⁶⁶ Bu iki örnek kelimenin insanlar için sıfat olarak kullanımını – ki Kur'an'da sıkça geçmektedir- açıklar niteliktedir. Zira hurmanın olgunlaşması ile olgun insan arasında bir ilişkiden söz edilebileceği gibi temiz ve edebe uygun bir kıyafet güzel ahlaklı ve iffetli olmayı çağrıştırmaktadır.

Cennette bulunduğu rivayet edilen tuba ağacı da aynı kökten türemiştir. Ebu İshak onun tayyibten türeyen bir fiil olduğunu, güzel geçirilen bir ömür anlamına geldiğini söylerken, İkrime güzellik manasını vermektedir. Said b. Cübeyr'e göre Habeşistan'da bir bahçe ismidir. Katade ise onun Arapça bir kelime olduğunu ve طُوبَى لَكَ إِنْ فَعَلْتَ كَذَا وَكَذَا “Şöyle şöyle yaparsan senin için iyi (tuba) olur.” anlamında bir deyim olarak kullanıldığını zikreder.⁶⁷

Yine cahiliye dönemine ait bir şiirde طُوبَى لِمَنْ يَسْتَبْدِلُ الطَّوْدَ بِالْفَرَى “Dağları köylere dönüştürebilen kimseye ne mutlu (tûba)” denilmektedir.⁶⁸

Bunlardan başka yer için otluk ve bolluk olmak, gönül hoşluğuyla muvafakat etmek, güzel koku sürünmek ve şaka yapmak manaları da bulunmaktadır.⁶⁹

⁶⁶ Ez-Zamahşeri, Muhammed b. Ömer, *El-Faik fi Garibi'l Hadis*, Daru'l Fikri Littabati ve'n-Neşri, Beyrut, 1993, c.2, s.371; İbn Manzur, *a.g.e.*, c.2, s.633

⁶⁷ Ezheri, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l Luga*, El-Müessesetü'l Mısriyyeti'l Ammeti, Mısır, tsz. c.14, s.39; İbn Manzur, *a.g.e.*, c.2, s.633

⁶⁸ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.2, s.633

⁶⁹ Sarı, Mevlüt, *El-Mevarid*, Bahar Yayınları, İstanbul, tsz., s.949

Habis ise şu mânâlara sahiptir:

Rızk, çocuk ve insanlar konusunda tayyibin karşıtıdır: **الْخَبِيثُ ضِدُّ الطَّيِّبِ مِنْ** Rızk, çocuk ve insanlar konusunda tayyibin karşıtıdır: Necis, pis, kirli anlamına gelmektedir. Peygamberimizin Allah’a sığındığı tüm kötü şeyler habistir: **قال أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ** Ebu Bekir “hubs” ile şerrin “habâis” ile de şeytanların kastedildiğini belirtmektedir: **وقال أبو بكر الخُبْتُ الْكُفْرُ وَالْخَبَائِثُ الشَّيَاطِينُ** ⁷⁰ Aldatmak, tuzak kurmak, bozgunculuk yapmak manalarının yanında doğrudan “şer” anlamı da verilmektedir. ⁷¹ Ebu Ubeyd habis ile kişinin kendisindeki bozukluğun kastedildiğini söylemektedir: **قال أبو عبيد الخبيث ذو الخُبْثِ فِي نَفْسِهِ** Aynı şekilde kötü huylara da habis denmektedir: **ويقال الأخلاق الخبيثة يا خبيث** ⁷²

Yakın bir anlam Türkçemizde kullanılan “habis ur” tabirinde mevcuttur. Zira burada dokuların işlevini yitirerek bozulması ve bunun sonucunda bulunduğu yerde zararlı hatta tedavisi imkansız ölümcül bir hâl alması söz konusudur.

Bunlardan başka tüm haramlar habistir. Yukarıda Arapların yenmeyen nesneleri habis addettiklerini belirtmiştik. Zemmedilen (yasaklanan ya da hoş görülmeyen) davranışlara da habis denir: **إِذْرَارٌ وَخَبَائِثٌ يُرِيدُ بِهَا الْأَفْعَالُ الْمَذْمُومَةُ** İdrar ve dışkı da “iki pislik” anlamında “ahbasâni” şeklinde anlatılır. ⁷³ Burada işe yaramazlık, istenmezlik, zararlı biçiminde anlamlar ortaya çıkmaktadır.

⁷⁰ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.2, s.633

⁷¹ Ezheri, *a.g.e.*, c.7, s.338

⁷² İbn Manzur, *a.g.e.*, c.2, s.633

⁷³ Ezheri, *a.g.e.*, c.7, s.339

“Habis”ten türeyen bir diğer kelime “mahbese” ikramda bulunan kimseye karşı yapılan nankörlüğü ifade eder ki, bozgunculuk, fesatlık manasındaki “mefsedet” ile aynı anlama gelmektedir.⁷⁴ Burada da yine yukarıda olduğu gibi insan ruhunda bir kirlenme, bir aslından uzaklaşmışlık yani bir bozulma söz konusudur. Haramlar ile insanın velinimetine karşı yaptığı nankörlüğün isimlendirilmesi arasında bir anlam benzerliği görülmektedir. Çünkü yapılan iyiliğe kötülükle mukabele etmek ne ise, her türlü nimeti insan için yaratan Allah’a karşı yasaklanan davranışlarda bulunmak da odur. Bir başka deyişle kavramın muhtevasında - ister Allah’a ister insanlara karşı yapılsın – nankörlük manası mevcuttur.

Başka bir örnek de evlilik dışı ilişkiden doğan çocuğun “ibn hibse” şeklinde isimlendirilmesidir.⁷⁵ Görüldüğü gibi soylu ve asil kimseler için tayyib kullanılırken, soyu belli olmayan anlamında habis kullanılmaktadır. İlkinde safiyet ve nezahet mevcut iken diğerinde bozulmuşluk ve kirlenme söz konusudur. Bu durum kavramın tüm örneklerinde bulunmaktadır.

Örneklerden ortaya çıkan sonuç habis kavramının kirli, zararlı manalarının yanısıra temelde doğallığını ve saflığını kaybetme, asli özelliklerini yitirme ve bozulma anlamlarına sahip olduğudur.

2.2.2. Kur’an-ı Kerim’de Tayyib-Habis

Tayyib kelimesi Kur’an-ı Kerim’de türevleriyle birlikte kırk iki yerde

⁷⁴ Zebidi, Muhammed Murtaza el-Hüseyn, *Tâcu’l Arus Min’el Cevahir’il Kamus*, Kitabu’l Fikri ve’t-Tabaatü ve’n-Neşri, Beyrut, 1994, c.3, s.202

⁷⁵ Ezheri, *a.g.e.*, c.7, s.338

geçmektedir.⁷⁶ Bunlardan bir kısmı yiyecek ve içecek gibi somut bazı varlıkları nitelerken bir kısmı davranışlar için kullanılmıştır. Birçok ayette ise muhtelif nesnelerin sıfatı olarak görülmektedir. Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadislerde tayyib kelimesinin zıttı olarak kullanılan ve kötü, çirkin, hoş olmayan anlamlarını taşıyan habis kavramı ise bazı ayetlerde tek başına çoğunlukla tayyible birlikte 15 ayette geçmektedir.⁷⁷ İki kavramın birlikte kullanıldığı ayetlerde karşılaştırma yapılmaktadır.

Kur'an'ın ısrarla vurguladığı helal kazanç ya da temiz rızık tayyib kavramıyla ifade edilmiştir:

وَوَهَبْنَا لَكُمْ الْعَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Ve sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bildircin gönderdik ve “Verdiğimiz *güzel nimet*lerden yiyiniz" (dedik). Hakikatte onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.”⁷⁸

Bir başka ayette tayyib nesil kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır:

هَٰذَاكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

“Orada Zekeriyya, Rabbine dua etti: Rabbim! Bana tarafından *hayırlı* bir nesil bağışla. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin dedi.”⁷⁹

Bazı ayetlerde de toprak kelimesini niteleyen bir sıfattır:

فَتَنَبَّهُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

⁷⁶ Abdalbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes Lielfazı'l Kur'an-ı Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990, s.432

⁷⁷ *el-Mu'cemu'l-Müfrehes*, s.226

⁷⁸ 2. Bakara, 57

⁷⁹ 3. Âli İmran, 38

“O zaman *temiz* bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”⁸⁰

Teyemmüm edilecek toprağın her türlü kirden arınmış ya da kire bulaşmamış olması gerektiği düşünülürse kavramın safiyet ve herhangi bir şekilde bozulmamışlık anlamının güçlendiği görülmektedir.

Söz konusu kavramın sıfat kullanımına bir diğer örnek ‘güzel söz’ tamlamasıdır:

وَهْدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهْدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ

“Ve onlar, sözün en güzeline yöneltmişler, övgüye lâyık olan Allah’ın yoluna iletilmişlerdir.”⁸¹

Bu ayette güzel sözden maksat öncelikle Kur’an-ı Kerim olsa da genel anlamda insanları iyiliğe çağıran, her türlü kötülükten uzaklaştıran, gönülleri okşayan, bireyleri birbirine yakınlaştıran hatta kenetleyen, yapıcı, hoş a giden sözlerdir.

Cennette mü’minler için hazırlanan evler ve saraylar da tayyib olarak vasıflandırılmıştır:

يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلُكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"İşte bu takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki *güzel* meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.”⁸²

Bazı ayetlerde iyi ve kötü (tayyib-habis) birlikte zikredilmiştir:

⁸⁰ 4.Nisa, 43

⁸¹ 22. Hac, 24

⁸² 61. Saff, 12

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ

"Allah, müminleri (şu) bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda murdarı *temiz*den ayıracaktır."⁸³

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا

"Yetimlere mallarını verin, *temizi* pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmış gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahtır."⁸⁴

Yukarıdaki ayette geçen tayyib haram karışmamış kazanç anlamına gelir. Ayrıca habis ile birlikte zikredilmesi göstermektedir ki tayyib temiz ve helal kazanç, habis haram karışmış kazanç anlamına gelmektedir.

Güzel söz ve kötü söz de sözkonusu kavramlarla anlatılmıştır.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ

"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: *Güzel bir sözü*, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan *güzel bir ağaca* (benzetti). *Kötü bir sözün* misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan (*kötü*) *bir ağaca* benzer."⁸⁵

Bu ayetteki benzetme, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Güzel söz kökü yerde sabit olan bir ağaç gibi sağlam, aynı zamanda meyveleri öyle bereketli ve çoktur ki göklere kadar ulaşmaktadır. Mü'min için aslolan böyle sürekli meyve

⁸³ 3. Âli İmran, 179

⁸⁴ 4. Nisa, 2

⁸⁵ 14. İbrahim, 26

veren bir ağaç gibi olmaktır ki ruh bu ağaçla beslenir.⁸⁶ Kelime-i tayyib için bazı müfessirler Allah'ı zikretmek manasını verseler de çoğunluğa göre bundan maksat kelime-i tevhiddir.⁸⁷ Kökü olmayan ağaç nasıl ayakta duramazsa kötü sözün de gerçekliğini koruyamayacağı muhakkaktır. Köksüz ağacın gölgesi ve meyvesi olmaz; o halde kötü sözün de kimseye bir faydası yoktur, bilakis zararı vardır. Buradan hareketle habisin işe yaramayan, zararlı anlamlarını verdiği rahatlıkla söylenebilir.

Bazı ayetlerde insanlar için sıfat olarak kullanılmıştır:

يَتَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتِ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ

"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler ise kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır."⁸⁸

Bu ayetlerde şüphe yok ki iffetli mü'min kadın ve erkeklerden bahsedilmektedir. Tayyib kavramının kire –burada günaha- bulaşmamış ya da kirden arınmış olma anlamı ön plana çıkarken habis kavramının günah anlamına geldiği açıkça görülmektedir.

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبِثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ

'Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; *kötü* olandan ise faydasız bitkiden başka birşey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.'⁸⁹

İki kavramın birlikte kullanıldığı bu ayette belde kelimesi üzerinde karşılaştırma yapılmaktadır. Burada habis çorak, faydasız ve işe yaramaz

⁸⁶ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşr., İst., 1992, V,24-25

⁸⁷ Dumlü, Ömer, *Kur'an-ı Kerim'de Salah Meselesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1997, s.72

⁸⁸ 24. Nur, 26

⁸⁹ 7. A'raf, 58

anlamalarına gelmektedir. Tayyib ne kadar verimli ve faydalı ise habis de aynı oranda verimsiz ve faydasızdır.

Bazı ayetlerde habis ile malların işe yaramayan kötü kısımları kastedilmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse, gözünüzü yummadan alamayacağınız *kötü* malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır.”⁹⁰

İçine başta yetimler olmak üzere başkalarının hakkı karışmış veya karıştırılmış kazanç habistir. Yukarıda geçtiği üzere tayyible birlikteki bu kullanım helal ve haram ayırımını gerçekleştirmektedir.

Lut kavminin işlediği her türlü kötü, pis ve çirkin iş habistir:

وَلَوْطًا اتَّيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ

"Lût'a gelince, ona da hüküm (hakimlik, peygamberlik, hükümdarlık) ve ilim verdik; onu, *çirkin işler* yapmakta olan memleketten kurtardık. Zira onlar (o memleketin halkı), gerçekten fena işler yapan kötü bir kavimdi.”⁹¹

Özetle Kur’ân-ı Kerîm’de tayyib ve habis kavramları farklı pek çok türden kişi ve durum için birer değer yargısı olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede helal ve haram rızık,⁹² mümin ve kâfir,⁹³ mümin ve münafık,⁹⁴ iyi erkek ve kadınlar ile

⁹⁰ 2. Bakara, 267

⁹¹ 21. Enbiya, 74

⁹² 2. Bakara 57, 168, 172; 5. Mâide 4, 5, 42; 7. A’râf 32, 157, 160; 8. Enfâl 69; 10. Yûnus 93; 16. Nahl 72, 114; 17. İsrâ 70; 20. Tâhâ 81; 23. Muminûn 51; 40. Gâfir 64; 45. Câsiye 16

kötü erkek ve kadınlar,⁹⁵ güzel ve çirkin sözler⁹⁶ tayyib ve habis yargılarıyla ifade edilmiştir. Ayrıca zürriyet,⁹⁷ cennetlikler,⁹⁸ kadınlar,⁹⁹ hayat,¹⁰⁰ dünyevî lezzetler,¹⁰¹ toprak (arz),¹⁰² Sebe' şehri,¹⁰³ rüzgar,¹⁰⁴ selam (tahiyye)¹⁰⁵ sözcükleri de tayyib kavramı ile ilişkilendirilmiştir.

2.2.3. Hadislerde Tayyib-Habis

Tayyib-habis zıt anlamlıları, geçen kısımda gördüğümüz üzere, Kur'an-ı Kerim'in yapısı içinde son derece işlevsel bir konuma sahiptir. Aynı durumun Kur'an'ın en sağlam yorumları konumunda olan hadis-i şerifler için de geçerli olması son derece doğaldır. Bu iki kökle ilgili hadis kaynaklarını semantik açıdan incelediğimizde, Kur'andaki kullanımların rivayetlerde de aynen geçtiğini rahatlıkla görmekteyiz. Bununla birlikte “t-y-b” kökünden türemiş olan Kur'an'da hiç kullanılmayan “tetayyibe” ve “istetabe” sığalarının hadis-i şeriflerde yoğun bir biçimde kullanıldıklarına tanık olmaktayız. Bu iki kök sözlüklerde sırası ile “koku sürünmek”, “temizlik yapmak” anlamlarına gelmektedir. Vardığımız sonuçları belgelendirmek amacıyla, zıt anlamlı iki kökün hadis-i şeriflerdeki kullanımlarını sırasıyla sunmak yerinde olacaktır.

⁹³ Enfâl 36-37; 7. Araf 57-58

⁹⁴ 3. Al-i İmran 179

⁹⁵ 4. Nûr 26

⁹⁶ 14. İbrahim 24-26; 35. Fatır 10

⁹⁷ 3. Al-i İmran 38

⁹⁸ 39. Zümer 73

⁹⁹ 4. Nisâ 3

¹⁰⁰ 16. Nahl 97

¹⁰¹ 46. Ahkâf 20

¹⁰² 5. Mâide 6; 4. Nisâ 43

¹⁰³ 34. Sebe' 15

¹⁰⁴ 10. Yunus 22

¹⁰⁵ 24. Nur 61

1.Allah Teâlâ'nın ismi ve sıfatı olarak (et-Tayyib)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا

Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Resûlullah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem): “Ey İnsanlar! Şüphesiz ki Allah, ‘tayyib’dir. Tayyib'den başka bir şey kabul etmez.” buyurmuştur.¹⁰⁶

Başka bir rivayette ise şöyle söylenir:

إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيِّبَ

“Allah *tayyib*dir; *tayyib*’i sever.”¹⁰⁷

2. İnsanların sıfatı olarak

a) Mümin (Tayyib) ve Münafık (Habis)

Câbir (R) şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e bir A'râbî geldi de, İslâm üzere O'nunla bey'atlaştı. O adam ertesi günü kızmış kararmış olarak tekrar geldi ve: Benim bey'atımı çöz, dedi. Peygamber bu teklîfi kabul etmekten üç defa uzak durdu. Sonunda şöyle buyurdu:

الْمَدِينَةُ كَالْكَيْرِ ، تَنْفَى خَبَبَهَا ، وَيَنْصَعُ طَيِّبَهَا

"Medine şehri demirci körüğü gibidir; kötüsünü (habis) dışarı atar da, iyi (tayyib) olan kalır.”¹⁰⁸

Zeyd ibn Sabit'ten gelen bir rivayette ise şu anlatılır: Hz. Peygamber Uhud harbine çıktığı zaman, sahâbîleri arasından bir takım insanlar yoldan geri dönünce, bir grup, “Bu dönenleri öldürelim” dediler; bir grup da: “Hayır, onları

¹⁰⁶ Müslim, Zekat, 65

¹⁰⁷ Tirmizi, Edeb, 41

¹⁰⁸ Buhari, *Fedailü'l-Medine*, 10

öldürmeyelim” dediler. Bu ihtilâf üzerine "Siz hâlâ niçin münafıklar hakkında Allah onları kazandıkları (bunca günah) yüzünden tepesi aşağı getirdiği hâlde iki zümre oluyorsunuz? Allah'ın saptırdığını siz mi doğru yola getirmek istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, artık onun için hiçbir yol bulamazsın” (Nisâ, 88) âyeti indi. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu:

إِنَّهَا تَنْفَى الرَّجَالَ كَمَا تَنْفَى النَّارُ

“Medine, insanları ateşin, demirin pisliğini attığı gibi, dışarıya atar”¹⁰⁹

b) Kibirli Kimse

Ebû Hureyre Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

أَغِيظُ رَجُلٍ عَلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَخْبَنُهُ وَأَغْيِظُهُ عَلَيْهِ رَجُلٌ كَانَ يُسَمَّى مَلِكِ الْأَمْلاَكِ لَا مَلِكَ إِلَّا اللَّهُ

“Kıyamet gününde Allah Teâlâ'nın en fazla gazab edeceği ve habis bulacağı adam Melikül-emlak adını kullanan kimsedir. Allah'tan başka Melik yoktur.”¹¹⁰

c) Bir hastayı ziyaret eden kişi

Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

مَنْ عَادَ مَرِيضًا أَوْ زَارَ أَخًا لَهُ فِي اللَّهِ نَادَاهُ مُنَادٍ أَنْ طَبِّتَ وَطَابَ مَمَشَاكَ وَتَبَوَّاتَ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا

“Kim bir hastayı ziyaret eder ve Allah rızası için bir din kardeşini ziyaret ederse bir melek şöyle seslenir: İyi ettin, attığın adımlar hayırlı olsun, Cennet'teki yerin güzel olsun.”¹¹¹

3. Helal Kazanç

Ebû Hüreyre Resûlüllah'ın şöyle buyurduğunu aktarmıştır:

مَا تَصَدَّقَ أَحَدٌ بِصَدَقَةٍ مِنْ طَيِّبٍ - وَلَا يَقْبَلُ اللَّهُ إِلَّا الطَّيِّبَ - إِلَّا أَخَذَهَا الرَّحْمَنُ بِيَمِينِهِ

¹⁰⁹ Buhari, *Fedailü'l-Medine*, 10

¹¹⁰ Müslim, *Âdâb*, 21

¹¹¹ Tirmizi, *Birr ve Sıla*, 64

“Hiç bir kimse helâl kazancından bir sadaka vermemiştir ki, Rahman olan Allah onu sağ eliyle kabul buyurmuş olmasın.”¹¹²

3. Güzel Söz

Kur'an-ı Kerim'de kökleri sağlam bir ağaca benzetilen güzel söz, hadis rivayetlerinde ateşten koruyacak kadar güçlü bir davranış modeli olarak karşımıza çıkıyor:

الكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ

“Güzel söz sadakadır.”¹¹³

5. Nefse ait bir sıfat

Muâz b. Abdullah b. Hudeyb'in amcası anlatıyor: “Biz bir grup halinde idik. Başında ıslaklık olduğu halde Resûlullah çıkageldi. Birimiz ona: “Bugün sizi iyi ve ferah görüyoruz” dedi. “Evet! Elhamdülillah!” buyurdular. Sonra insanlar zenginlik hususunda sohbete daldılar. Resûlullah da şöyle buyurdu:

لَا بَأْسَ بِالْغِنَى لِمَنِ اتَّقَى وَالصَّحَّةُ لِمَنِ اتَّقَى خَيْرٌ مِنَ الْغِنَى وَطَيِّبُ النَّفْسِ مِنَ النَّعَمِ

“Takva sahibi için zenginliğin bir sakıncası yoktur. Ancak sıhhat muttaki için zenginlikten daha hayırlıdır. Gönül (nefis) rahatlığı da bir nimettir.”¹¹⁴

Bazı rivayetlerde de kişinin kendini (nefsini) habis olarak nitelemesi yasaklanmaktadır:

لَا يَقُولَنَّ أَحَدُكُمْ خَبِثْتُ نَفْسِي وَلَكِنْ لِيَقُلْ لِقِسَّتْ نَفْسِي

“Hiçbiriniz nefsim ‘habis’ oldu, demesin. Ancak nefsim ‘sıkıldı’ desin.”¹¹⁵

¹¹² Müslim, *Zekat*, 63

¹¹³ Müslim, *Zekat*, 56

¹¹⁴ İbn Mâce, *Ticaret*, 1

¹¹⁵ Buhari, *Edeb*, 100; Ebû Davûd, *Edeb*, 84

Hadisin şerhinde Hattabî (ö. 388/998), aslında hadiste geçen habîs ve lakîs kelimelerinin aynı anlama geldiğini ancak habîs lafzının kötü anlamda yaygın olarak kullanıldığını ve Hz. Peygamber'in insanları konuşmalarında güzele ve doğruya yönlendirmek için habîs kelimesin kullanımını hoş görmediğini ifade etmiştir.

6. Kötülük ve Günah

Zeyneb binti Cahş (r.anha)'dan rivâyete göre, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v.), bir gün yüzü kızarmış olarak ve üç kere “Lâ ilahe illallah” diyerek uykudan uyandı ve şöyle dedi: “Yaklaşan bir bela yüzünden Arapların vay haline! Bugün Yec'üc ve Mec'üc seddinden şu kadar delik açıldı” buyurdu ve başparmağı ile şehâdet parmağı daire şeklinde bağladı. Zeyneb: “Ey Allah'ın Rasûlü, aramızda salih kişiler olduğu halde helak olur muyuz?” deyince Rasûlullah (s.a.v.) şu karşılığı verdi:

نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخَبِيثُ

“Evet, kötülük ve günah çoğaldığı zaman” buyurdular.¹¹⁶

7. Haram / Mekruh

Rafî' b. Hadîc'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

تَمَنُّ الْكَلْبِ خَبِيثٌ وَمَهْرُ الْبَغِيِّ خَبِيثٌ وَكَسْبُ الْحَجَّامِ خَبِيثٌ

“Köpeğin satışı karşılığında alınan para habîstir. Fahişenin zina karşılığı aldığı ücret habîstir. Kan almadan dolayı alınan ücret habîstir.”¹¹⁷

Müslim'de bu rivayet şu bab başlığı altında yer almaktadır:

¹¹⁶ Tirmizi, *Fiten*, 23

¹¹⁷ Müslim, *Müsakât*, 9; Tirmizi, *Buyu*, 46

“Köpeğin parası, kahinin ücreti ve fahişenin ücretinin haram kılınması ve kedinin satışından nehî babı”

Köpeğin satışından ve kan aldırma işinden elde edilen paranın *haram*, *mekruh* ve *mübah* olduğuna dair ihtilaflı görüşler ileri sürülmüştür, zina karşılığı kazanılan paranın ittifakla *haram* olduğu söylenmiştir.¹¹⁸ Bu rivayette zikredilen habîs ile ilk elde bir yasaklama ve olumsuzlama varken sonraki dönemlerde habîs kavramına haram yahut mekrûh gibi fikhî bir içerik takdir edilmiştir.

8. Kötü Cinler/Şeytanlar

Enes b. Mâlik’in anlattığına göre Hz. Peygamber tuvalete girmek istediği zaman şöyle dua ederdi:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ

“Allahım, erkek ve dişi şeytanlardan sana sığınırım.”¹¹⁹

Hadiste geçen *hubs* kelimesinin şeytanların erkeği, *habâis* kelimesinin de şeytanların dişisi anlamına geldiği söylenmiştir. Yine *habâis* kelimesinin mutlak anlamda şeytanlar, ma’siyet, yerilmiş fiiller ve kötü hasletler, *hubs* kelimesinin de de küfür, fücür, ısyân ve mutlak şer (kötülük) manalarına geldiği ifade edilmiştir. İbnu’l-Arabî, *hubs* ilk olarak mekrûh yani istenilmeyen şey diye açıkladıktan sonra bu manâyı tafsîl ederek mekrûh işlerin nevilerine göre başka başka tabîrler ile beyân edildiğini ve meselâ ‘kelâm-ı habîs’e *şetm*, ‘din-i habîs’e *küfr*, ‘taâm-ı

¹¹⁸ Miras, Kâmil, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, VI, 380, 541

¹¹⁹ Buhârî, *Vudû*, 9, Tirmizî, *Tahare*, 1

habîs'e *haram*, 'şarâb-ı habîs'e *dârr* denildiğini söylemiştir. İşte hubs ile habâisden sakınmak, bu saydığımız şeylerin tamamından sakınmak demektir.¹²⁰

9. İçki:

Nesâî'nin zikrettiğine göre Hz. Osman şöyle buyurmuştur:

اجْتَنِبُوا الْخَمْرَ فَإِنَّهَا أُمُّ الْخَبَائِثِ

“İçkiden uzak durun! Zira o kötülüklerin anasıdır.”¹²¹

10. Sarmısak vs. kötü kokulu yiyecekler

Ebû Saîd'in rivayet ettiğine göre Hayber'in fethinden dönerken ashab sarımsak tarlalarına rastlamış ve aç oldukları için de tıka basa sarımsak yemişlerdi. Sonra mescide gittiklerinde Resûlullah kokuyu fark etmiş ve şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ الْخَبِيثَةِ شَيْئًا فَلَا يَقْرَبَنَا فِي الْمَسْجِدِ

“Her kim bu habis sebzeden yemişse sakın mescidde bize yaklaşmasın!”¹²²

11. Bazı hayvanlar:

Hadis rivayetlerinde bazı hayvanlar habis olarak nitelendirilmiştir.

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber kirpi için şöyle demiştir:

خَبِيثَةٌ مِنَ الْخَبَائِثِ

“Kirpi habis hayvanlardan birisidir.”¹²³

¹²⁰ Babanzâde Ahmed Naîm, *Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, I, s. 34

¹²¹ Nesai, *Eşribe*, 44

¹²² Müslim, *Mesâcid*, 76

¹²³ Ebu Davud, *Eti'me*, 29

12. Küçük ve büyük abdest bozmak ve istincâ

Müslim'in Hz. Âişe'den naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

لَا صَلَاةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلَا وَهُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَثَانِ

“Hem yemek hazır olur ve hem de kişinin büyük ve küçük abdest bozacağı gelirse (önce yemek yenir) namaz kılınmaz.”¹²⁴

Müslim'in rivayet ettiği bir haberde de Ebû Katâde şöyle demiştir:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يَنْتَقِسَ فِي الْإِنَاءِ وَأَنْ يَمَسَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ وَأَنْ يَسْتَطِيبَ بِيَمِينِهِ

“Hz. Peygamber (sav) kabın içine solumaktan, tenâsül uzvunu sağ eliyle tutmaktan ve sağ eliyle taharetlenmekten nehiy buyurdular.”¹²⁵

13. Duyuların ve nefsin arzu ettiği şey (koku vs.)

Tayyib kelimesi asıl/lügat itibariyle duyuların ve nefsin arzu ettiği şey olarak tanımlanmıştır.¹²⁶ Pek çok hadis rivayetinde bu aslî anlamında kullanılmıştır. Mesela Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den naklettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

لَخَلْفَةٌ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ

“Oruçlunun ağız kokusu Allah katında misk kokusundan güzeldir.”¹²⁷

¹²⁴ Müslim, *Mesâcid*, 67

¹²⁵ Müslim, *Tahâre*, 65

¹²⁶ el-İsfehanî, er-Ragıp, *el-Müfredât*, 380

¹²⁷ Müslim, *Siyâm*, 161

Özetle tayyib ve habis kavramları, hem dinî-ahlakî alanda, hem de bunun dışındaki konularda olumlu ve olumsuz nitelendirmeler için kullanılabilen geniş bir anlam içeriğine sahiptir. Bu iki zıt anlamlı kavramın çeşitli nesne ve olguları tanımlayan bir anlam alanına sahip oldukları, hadislerdeki rivayetlerin Kur'an'la örtüşmekle birlikte farklı kullanım örneklerine sahip oldukları görülmektedir. Bu sebeple söz konusu sözcüklerin islam geleneğinde işlevlerini etkin bir biçimde sürdürdüklerini de söylemek mümkündür.

2.3. HAYIR-ŞER

2.3.1. Sözlüklerde Hayır- Şer

İyi ve iyilik kapsamında çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olan hayır kavramı sözlüklerde şöyle yer almaktadır:

Şerr kelimesinin zıtanamlısıdır: الْخَيْرُ ضِدَّ الشِّئِ İyi, şeref, erdem ve cömertlik anlamlarıyla birlikte mal, mülk anlamı da vardır. Nemr b. Tevlib bir şiirinde şöyle demektedir:

وَلَا قَيْتُ الْخَيْرِ وَأَخْطَأْتُ خُطُوبَ جَمَّةٍ وَعَلَوْتُ قِرْنِي

“Sayısız hata yaptım, iyilikleri ortaya dökmedim ve rakiplerimi yendim.”¹²⁸

Araplar arasında şu tabirler sıkça kullanılmaktadır: خَرْتُ يَارَجُلَ “Sen iyi yaptın”, فَأَنْتَ خَيْرٌ “Sen iyi birisin”, وَخَارَ اللَّهُ لَكَ “Allah sana iyilik versin” هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ “O senden hayırlıdır.”

¹²⁸ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.926

Şer kavramıyla birlikte yer aldığı bir başka şiirde ise iyiliklerin ve kötülüklerin saklanamayacağı anlatılmaktadır: ¹²⁹

فَمَا كِنَانُهُ فِي خَيْرٍ بِخَائِرَةٍ وَلَا كِنَانُهُ فِي شَرٍّ بِأَشْرَارٍ

Ayrıca her şeyin üstün olanına, kişinin zatındaki güzelliğe ve iç huzuruna da hayır denmektedir. ¹³⁰

Ebu Ubeyd’e ait bir şiir de şöyledir:

وَلَقَدْ طَعَنْتُ مَجَامِعَ الرَّبَّالَاتِ رَبَّالَاتٍ هُنْدٍ خَيْرَةَ الْمَلَكَاتِ

“Kraliçeleri hayırlı olan birçok Hindli şişmanı eleştirdim.” İbn Manzur burada üstünlük anlamı bulunduğunu belirtir. Zira Arapça’da hem erkek hem de kadın için “insanların hayırlısı” فَلَانَةُ خَيْرُ النَّاسِ وَلَمْ تَقُلْ خَيْرُهُ وَفَلَانٌ خَيْرُ “insanların hayırlısı” tabirinin kullanıldığını zikreder. ¹³¹

Halid b. Cenebe asil bir soydan gelen, ahlâkı ve yüzü güzel olan, malı çok olan kadınların hayırlı olduğunu zikreder. الخَيْرَةُ مِنَ النِّسَاءِ الْكَرِيمَةِ النَّسَبِ الشَّرِيفَةِ. ¹³² Öyle ise tüm bu özellikler hayır kavramının içinde bulunmaktadır. Zira gerek Kur’an-ı Kerim’de gerekse hadislerdeki kullanımlarında görüleceği üzere dünyada ve ahirette yaşanacak her türlü iyilik ve güzellik hayır ile ifade edilmektedir.

Hayır kavramında dikkat çeken husus çok kavramın genel anlamlar ifade etmesidir. Şiirlerde ve tabirlerde bir insanın sergilediği davranışlar neticesinde onun iyi yani hayırlı şeklinde nitelendiğini görüyoruz. Güzel ahlâk denilen bu davranışlar hem tek olarak hayır anlamındadır, hem de bunların hepsine bir bütün

¹²⁹ a.y.

¹³⁰ Cevheri, *a.g.e.*, c.2, s.651

¹³¹ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.926

¹³² İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.926; Zebidi, *a.g.e.*, c.6, s.378

olarak hayır denmektedir. Özetle hayır dünyada bir insanın yaşayabileceği ne kadar güzel şey varsa hepsinin adıdır. Bu nedenle anlam alanı en geniş olan kavramın o olduğu söylenebilir.

Şer kavramının anlamları da şu şekildedir:

Şer hayrın (iyiliğin) eksikliğidir, yokluğudur.¹³³ İbn Seyyid ise hayrın zıttı olduğunu söylemektedir: ¹³⁴ابن سيدة الشرُّ ضدَّ الخير Bütün hayırlar Allah'tandır, her iyiliğin kaynağı O'dur, O mutlak iyiliktir. Şer ise bu iyilik mekanizmasının bozulmasından kaynaklanır. Nitekim Peygamberimiz de iyiliğin Allah'tan olduğunu O'na şer izafe edilemeyeceğini söylemiştir: والخيرُ كله بيدك والشرُّ ليس إليك İbn Manzur bunun saygı ve medhüsena gereği yapıldığını belirtir.¹³⁵

Bir beyitte şöyle geçmektedir:

فما زال شرُّبي الرَّاحَ حتَّى أَشَرَّني صَدِيقِي

“Kendime ve arkadaşıma zararım dokunundaya kadar şarap içmeye devam ettim.” Kökten türeyen “eş-şur” kelimesi ayıp, kusur anlamına gelmektedir. ¹³⁶بالضم العيب Görüldüğü gibi kişinin hem kendine hem de çevresine zarar verecek davranışları şer ile ifade edilmektedir.

Bununla birlikte öfke, kızgınlık, hiddet, fesatlık da içerdği anlamlardandır.¹³⁷ Türkçemizdeki “şirret kimse” tabiri kaynağını buradan almaktadır.

¹³³ Cevheri, *a.g.e.*, c.2., s. 695

¹³⁴ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.2, s. 294

¹³⁵ a.y.

¹³⁶ a.y.

¹³⁷ Ezheri, *a.g.e.*, c.11, s.272

Araplar “kötü bakıştan Allah’a sığınırım” anlamında bir deyim kullanmaktadırlar: ¹³⁸ أَعِيْذُكَ بِاللّٰهِ مِنْ عَيْنٍ شَرٍّ Burada da kastedilen buğz ile yani kıskançlık ve düşmanlıkla bakma halidir ve her hâlükarda bir zarar söz konusudur.

Şer ruhun kötü halleri ve bunların davranışa dönüşmesi durumudur. Hayrın tüm iyilikleri ve iyi olanları kapsamı gibi şer de kötü adına ne varsa içeren bir kavramdır. İnsanın en büyük düşmanı sayılan şeytanın yaptığı - ya da yapmakta olduğu – tüm kötülüklerin şer ile isimlendirilmesi dikkat çekicidir. Kısaca şer kişinin kendisinden veya başkalarından kaynaklanan her türlü kötü fiil, olay ve durumları ifade etmektedir.

2.3.2.Kur’an-ı Kerim’de Hayır-Şer

Başlıca başkalarına yapılan maddi ve manevi yardım, kişiye ve çevresine faydalı olan her türlü davranış, mal ve mülk, dünya ve ahirette kurtuluşa ermek, güzellik ve mutluluk getiren şey anlamlarına gelen hayır kavramı Kur’an’da tam 170 yerde geçmektedir.¹³⁹

Hayır kavramının bu kadar geniş kapsamlı tanımlarının olması onun birçok ayette çeşitli menfi kavramların zıttı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu zıtların en yaygını şerdir. Ayrıca edna, seyyie, ism, durr, fitne kelimeleri de hayırla birlikte ve onun karşıtı olarak geçer.¹⁴⁰

Hayrın Kur’an’daki kullanımlarını iki ana bölümde ele almak mümkündür.

¹³⁸ Cevheri, *a.g.e.*, c.2, s.695; Zebidi, *a.g.e.*, c.7, s.16

¹³⁹ *el-Mu’cemu’l-Müfreh*, s.249

¹⁴⁰ D.İ.A., Hayır md., s.43

Bir kısım ayetlerde her türlü iyi ve güzel davranış ile bu davranışların ahlaki değerini belirtmek için kullanılmaktadır:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Namazı kılın, zekâtı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her *iyiliği* Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür.”¹⁴¹

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أذى وَاللَّهُ عَنِّي حَلِيمٌ

"Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan *daha iyidir*. Allah zengindir, acelesi de yoktur.”¹⁴²

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

De ki: "Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok *hayır* yapmak isterdim ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”¹⁴³

Yukarıdaki ayette geçen hayır kelimesi bahtiyarlık şeklinde tercüme edilerek mutlulukla ilişkilendirilmiştir.¹⁴⁴

İkinci kısım ayetlerde ise başkalarına mal ile yapılan yardım, mal sevgisi veya doğrudan mal kastedilir:

¹⁴¹ 2. Bakara, 110

¹⁴² 2. Bakara, 263

¹⁴³ 7. A'raf, 188

¹⁴⁴ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s.313

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

"Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her *hayrı* bilir."¹⁴⁵

' وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

Ve o, *mal* sevgisine de aşırı derecede düşkündür.'¹⁴⁶

Bunlardan başka hayrın ismi tafdil kullanımları vardır ve üstünlük anlamı vermektedir ki Allah bu kavramla kendisinden bahsetmiştir:

وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

"O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."¹⁴⁷

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا

'İşte burada yardım ve dostluk, Hak olan Allah'a mahsustur. Mükâfatı *en iyi* olan O, *en güzel* âkıbeti veren yine O'dur.'¹⁴⁸

Hayır bir davranış biçimi olduğu kadar insanın doğasında bulunan bir özelliktir:

يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا

"Ellerinizin altında bulunanlardan (köleler ve câriyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir *hayır* (*kabiliyet ve güvenilirlik*). görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın."¹⁴⁹

¹⁴⁵ 2. Bakara, 215

¹⁴⁶ 100. Âdiyat, 8

¹⁴⁷ 34. Sebe', 39

¹⁴⁸ 18. Kehf, 44

¹⁴⁹ 24. Nur, 33

Allah'ın kullarına verdiği tüm nimetler de hayır kavramıyla ifade edilir:

بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Her türlü *iyilik* senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin.”¹⁵⁰

Kur'an-ı Kerim'de en çok geçen kavramlardan biri olan hayır tayyibe göre daha geniş bir anlam açılımına sahiptir. Tayyib belli davranışlar ile objeleri nitelemektedir bu nedenle daha sınırlı bir kullanım alanı olduğu söylenebilir. Diğeri ise tayyibi de içine alacak şekilde tüm güzellikleri ifade eden kavramları kapsamaktadır. Her türlü dünya nimeti hayır kapsamındadır. Kişinin kendi kazandığı ya da Allah tarafından verilen tüm güzellikler onunla ifade edilmektedir. Nitekim İzutsu bu iki hususun kavramın Kur'an'da bulunan iki anlam alanını oluşturduğunu belirtmektedir.¹⁵¹

Hayrın karşıt anlamlısı olan şer de diğeri gibi Kur'an-ı Kerim'de onlarca yerde geçmektedir. Yaklaşık 35 kez zikredilen bu kelime kötüyü ifade eden birçok unsuru içinde barındırmaktadır.¹⁵² Hastalık, doğal felaketler, insanların gerçekleştireceği her türlü kötü davranış bunlardan bazılarıdır. Hiçbir anlam değişikliğine uğramadan Türkçeye giren kelimelerdendir.

Kur'an'ın anlam çerçevesinde insanın başına gelebilecek felaketler şer olarak adlandırılır:

وَإِذَا أُنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُوسًا

"İnsana nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer."¹⁵³

¹⁵⁰ 3. Âli İmran, 26

¹⁵¹ İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s.289

¹⁵² *El-Mu'cemu'l Müfehres*, s.378

¹⁵³ 17. İsra, 83

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

“Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, *şer*le de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.”¹⁵⁴

Şer de hayır gibi ismi tafdil şeklinde sıfat olarak kullanılmıştır:

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

“Şüphesiz Allah katında hayvanların *en kötüsü*, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.”¹⁵⁵

Büyücülerin, kıskanç kimselerin ve tüm yaratılmışların işleyebileceği her türlü kötülük şer olduğu gibi karanlığın içinde meydana gelebilecek kötü olaylar da şer kapsamındadır:

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ

“Yarattığı şeylerin *şerrinden*, karanlığı çöktüğü zaman gecenin *şerrinden*, ve düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin *şerrinden*”¹⁵⁶

Hayrın tayyibten daha genel olması gibi şer de habisten daha genel görünmektedir. Habis daha çok kirli, kirlenmiş anlamını verirken şer kötü davranışlar ve durumları ifade etmektedir. İnsanın başına gelebilecek her türlü kötü olay ve durum ile bunları doğuracağı mutsuzluk şer ile ifade edilmektedir. Dikkat çeken husus hayırda kişinin kendi kazandığı ya da Allah tarafından verilen iyilikler kelimenin kapsamında iken, şerde yalnızca insan eliyle meydana gelenler zikredilmektedir.

¹⁵⁴ 21. Enbiya, 35

¹⁵⁵ 8. Enfal, 22

¹⁵⁶ 113. Felâk, 2-4

İzutsu hayır ve şerri “hoşlanılacak ve hoşlanılmayacak şeyler” olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte hayrın “Allah korkusu ile yapılmış iş” şerrin ise “küfr” olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁷

2.3.3. Hadislerde Hayr-Şer

Hadis rivayetlerinde hayır ve şerrin bir değer hükmü olarak yer aldığı haberler¹⁵⁸ incelendiğinde bu haberlerdeki hayır ve şerrin genel anlamda sekiz başlık/anlam altında toplanmasının mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Şimdi bu anlamları ele alalım:

1. Üstünlük (Fazilet Bakımından Yücelik)

Hadis rivayetlerinde daha çok ism-i tafdil kalıbıyla kullanılan hayır ve şer, *fazilet bakımından üstünlük* ya da *düşüklük* anlamlarına gelir. Bu çerçevede rivayetlerde “hayırlı ve şerli insanlar”dan bahsedilmiştir. Mesela bir bedevî Hz. Peygamber’e gelerek, “insanların en hayırlısı kimdir?” (أَيُّ النَّاسِ خَيْرٌ) diye sormuş, o da ömrü uzun ve ameli güzel olandır, diye yanıt vermiş; bedevî “insanların en şerlisi kimdir?” (أَيُّ النَّاسِ شَرٌّ) diye sorunca da “ömrü uzun fakat ameli kötü olandır” buyurmuştur.¹⁵⁹

Hiz. Peygamber hayır ve şer kelimeleriyle sadece genel anlamda insanlar için değil, daha pek çok kişi ve olgu için de olumlu ve olumsuz değer atfetmiştir.

¹⁵⁷ İzutsu, Toshihiko, *a.g.e.*, s.291

¹⁵⁸ Bu rivayetler için bkz. Wensinck A. J., *Concordance Et Indices De ta Tradition Musulmane (el-Mu’cemul Müfehres li Elfazi’l Hadisi’n-Nebevî)*, “h-y-r” md. I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul, 1986

¹⁵⁹ Tirmizi, *Zühed*, 22

Bu çerçevede hayırlı yönetici,¹⁶⁰ hayırlı arkadaş ve komşu,¹⁶¹ hayırlı şahit,¹⁶² hayırlı kadın,¹⁶³ hayırlı söz,¹⁶⁴ hayırlı kazanç,¹⁶⁵ hayırlı din,¹⁶⁶ hayırlı sadaka,¹⁶⁷ günahkarın hayırlısı,¹⁶⁸ yemeğin şerlisi,¹⁶⁹ hayırlı tüccar,¹⁷⁰ hayırlı nikah,¹⁷¹ çobanın şerlisi,¹⁷² hayırlı saf,¹⁷³ hayırlı amel,¹⁷⁴ insanın kendisinden sonra geriye bıraktıklarının en hayırlısı¹⁷⁵ gibi farklı kişi ve olgular hayır ve şer yargılarıyla tavsif edilmiştir.

2. İnsanlara iyilik etmek ve yararlı olmak anlamında hayır

Bazı rivayetlerde hayır, insanlara iyilik etme ve yararlı olma anlamında kullanılmıştır. Mesela Buharî'nin rivayet ettiğine göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِي يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ ، فَيَنْمِي خَيْرًا ، أَوْ يَقُولُ خَيْرًا

“ İnsanlar arasını düzeltmek için hayır (insanlara iyilik ve yarar) amacıyla söz taşıyan veya (yalan)söyleyen yalancı değildir. ”¹⁷⁶

يا با ابن آدم إنك إن تبذل الفضل خير لك وإن تمسكه شر لك

¹⁶⁰ Tirmizi, Fiten 77

¹⁶¹ Tirmizi, Birr 28; Dârimi, Seyr 3

¹⁶² Tirmizi, Şehâdât 1

¹⁶³ Nesâî, Nikah 14

¹⁶⁴ Müslim, Cuma 43-45; İbn Mâce, Mukaddime 7

¹⁶⁵ İbn Hanbel, II, 334, 357

¹⁶⁶ İbn Hanbel, V, 32

¹⁶⁷ Buhari, Zekat 18, Nefakât 2; Müslim, Zekat 94; Ebû Davud, Zekat 28; Tirmizi, Zekat 38

¹⁶⁸ Tirmizi, Kıyamet 49

¹⁶⁹ Buhari, Nikah 72 ; İbn Mâce, Nikah 25; Muvattâ, Nikah 50

¹⁷⁰ İbn Hanbel, III, 19

¹⁷¹ Ebû Davud, Nikah 31

¹⁷² Müslim, İmâret 23; İbn Hanbel, V, 64

¹⁷³ Müslim, Salât 132; Tirmizi, Salât 52; Nesâî, İmâret 32; İbn Mâce; İkâme 52; İbn Hanbel, III, 3

¹⁷⁴ Tirmizi, Dua 6; İbn Mâce; Edeb 53; Muvatta, Kur'an 7

¹⁷⁵ Nesâî, Mukaddime 30

¹⁷⁶ Buhari, Sulh 2; Müslim, Birr 101; Ebu Davud, Edeb 50

“Ey ademoğlu! Kendinde fazla olanı harcar, sarf edersen bu senin için bir iyiliktir. Eğer bunu elinde tutarsan bu da senin için bir kötülüktür.”¹⁷⁷

3. Mal ve mal varlığı anlamında hayır

Bazı hadis rivayetlerinde *hayır* ile *mal* kastedilmektedir. Mesela bir defasında Ensar’dan bazı kimseler Rasûlullah’tan bir şeyler istemişler, O da istediklerini vermişti. Ancak sonra tekrar istemişler O (sav) yine istediklerini vermiş ve elinde olan tükenince onlara şunu söylemiştir: مَا يَكُونُ عِنْدِي مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أُدْخِرَهُ عَنْكُمْ

“Yanımda bir hayır (mal) bulunursa elbette onu biriktirip sizden saklamam.”¹⁷⁸

4. Güzel söz anlamında hayır

Hayır ve şerrin yer aldığı bazı hadis rivayetlerinde hayır, “güzel ve hikmetli söz” anlamında kullanılmıştır. Ebu Hureyre’nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ

“Kim Allah’a ve Ahiret gününe inanıyorsa ya hayır (güzel söz) söylesin yahut sussun!”¹⁷⁹

5. Saadet ve iyi talih anlamında hayır

Muâviye’ nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

¹⁷⁷ Tirmizi, Zühd, 32, IV, 573.

¹⁷⁸ Müslim, Zekat 42

¹⁷⁹ Buhari, Edeb 31, 85; Rikâk 23; Müslim, İman 74, Lukata 14

مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ

“Allah kimin hayrını (saadet ve iyiliğini) isterse onu dinde derin bir anlayış sahibi yapar.”¹⁸⁰

6. Sevap ve günah anlamında hayır-şer

Bazı hadis rivayetlerinde hayır ile sevap ve mükafat anlamları kastedilmiştir. Hz. Aişe’nin rivayet ettiği hadiste hayır vc şer, sevap ve günahla ilişkilendirilmiştir.

Hiz. Peygamber’in Muâz b. Cebel’e söylediğı “hayır kapıları” da sevap vesilesi olan ibadetlerdir. O (sav) bir gün Hz. Muâz’a şöyle demiştir:

أَلَا أَدُلُّكَ عَلَىٰ أَبْوَابِ الْخَيْرِ الصَّوْمُ جَنَّةٌ وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ وَصَلَاةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ

“Sana hayır (sevap) kapılarını göstereyim mi? (Bunlar) oruç kalkandır, sadaka, suyun ateşi söndürdüğü gibi hatayı söndürür. Ve kişinin gece yarısı kıldığı namaz” buyurmuştur.¹⁸¹

7. İyi ve güzel huy anlamında hayır

Rivayetlerde hayâ ve rıfk gibi erdemler hayır olarak nitelenmiştir:

الْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلُّهُ

“Hayâ, bütünüyle hayırdır.”¹⁸²

مَنْ يُحَرِّمِ الرَّفْقَ يُحَرِّمِ الْخَيْرَ

¹⁸⁰ Buhari, *İlim* 10, 13, *Fedâilu’s-Sahabe* 5, *İ’tisam* 10

¹⁸¹ Tirmizi, *İman* 8; İbn Hanbel, V, 231, 237, 348

¹⁸² Müslim, *İman* 61; Ebû Davud, *Edeb* 6

“Kim rıfk (yumuşak huyluluk)tan mahrumsa, tüm hayırdan mahrum kalmıştır.”¹⁸³

8. Hz. Peygamber’ in değişik konularda yetkinlik anlamında kullandığı hayır

Hayır ve şer kavramları dinî-ahlâkî sahanın dışındaki sahalarda farklı olgular hakkında da kullanılmıştır. Bu çerçevede tedavi yöntemlerinin,¹⁸⁴ sürmenin,¹⁸⁵ kokunun¹⁸⁶ ve benzer başka olguların hayırlılarından söz edilmiştir ki, bu rivayetlerde hayır, ilgili olduğu husustaki yetkinliğe işaret etmektedir:

خَيْرُ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضُ

“Elbisenizin en hayırlısı beyaz olandır.”¹⁸⁷

Özetle hayır ve şer kavramları Kur’ân’da ve hadislerde çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu iki kavram asıl olarak iyi ve kötü anlamına gelmekle birlikte bazı kullanım farklılıkları göstermektedir. Elbette bu farklılıklar onların değişik yerlerde kullanılmalarına neden olmuştur. Kavramlar davranışları nitelemekle birlikte, davranışların ortaya çıkaracağı sonuçları da vurgulamaktadır. Bununla birlikte ilgili kavramların Kur’an’daki kullanımlarına paralel olarak bir anlam alanı oluşturdıkları görülmektedir. Öte yandan bu iki kavram asli anlamlarını yitirmeden Türkçe’imize de geçmiş ve hali hazırda ahlâk dilimizin en temel sözcüklerinden birisi olarak kullanılmaya devam etmektedir.

¹⁸³ Müslim, *Birr* 74, 76; İbn Mace, *Sıyam* 6, *Edeb* 9

¹⁸⁴ Tirmizi, *Tıb* 10

¹⁸⁵ Tirmizi, *Tıb* 10

¹⁸⁶ Nesâî, *Cenâiz* 42

¹⁸⁷ İbn Mâce, *Cenâiz*, 12

2.4. HASENE-SEYYİE

2.4.1. Sözlüklerde Hasene – Seyyie

Genellikle güzel ve faydalı davranış şeklinde algılanan hasene kavramı için şu anlamlar verilmektedir:

“Hasene” çirkinliğin zıttıdır. ¹⁸⁸ وَالْإِحْسَانُ ضِدُّ الْإِسَاءَةِ Ayetlerde ve hadislerde zıttı olarak seyyie kavramı kullanılmıştır. Bununla birlikte önceki bölümde belirttiğimiz gibi İslam düşünce tarihinde iyilik ve kötülük, “husün ve kubuh” kavramlarıyla ifade edilmiştir. Dolayısıyla her iki kavram – seyyie ve kubuh– da husnün zıttı olarak kabul edilmektedir.

İslam öncesi bazı şiirlerde şu şekilde yer almaktadır:

لَمْ يَمْنَعْ النَّاسُ مِنِّي مَا أَرَدْتُ وَمَا أُعْطِيهِمْ مَا أَرَادُوا حُسْنَ ذَا أَدْبَا أَرَادَ حَسْنَ هَذَا أَدْبَا

“Ben insanlara istediklerini vermediğim halde onlar beni istediğim şeyden men etmediler. Bu edeb sahibi olmaktır, güzelliştir.(husn)”¹⁸⁹

Bir başka şiirde fiziksel güzellik kastedilmektedir:

دَارَ الْفَتَاةِ الَّتِي كُنَّا نَقُولُ لَهَا يَا ظَنِيَّةَ عَطَلَا حُسَانَةَ الْجِيدِ

“Genç kızların yanında biz şöyle söyledik: Ey boyunları güzel olan özgür ceylanlar!” Başka bir beyitte yine beyaz tenli genç kızların güzelliğinden bahsedilmektedir: ¹⁹⁰ كُلُّ قَتَّى أَبْيَضَ حُسَانَا

¹⁸⁸ Cevheri, *a.g.e.*, c.5, s.209; İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1., s.638

¹⁸⁹ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1., s.638

¹⁹⁰ a.y.

Arapların birçok deyim ve atasözünde “hasene” yer almaktadır: “Falancaya iyilik ettim, falancaya kötülük ettim.” أَحَسَّنْتُ بفلان وأَسَأْتُ بفلان

Bundan başka yeryüzünün güzelliğini ya da bazı güzel yerleri anlatmak için de kullanılmıştır: لَأَمَّ الْأَرْضَ وَيْلٌ مَا أَجَنَّتْ بِحَيْثُ أَضَرَّ بِالْحَسَنِ السَّبِيلُ¹⁹¹

Kökten türeyen kelimeler arasında Türkçe’ye de giren hüseyin, tahsin, ihsan, muhsin, hüsna gibi kavramlar bulunmaktadır. Bir şeyi güzel olarak ve hakkıyla yapmak, güzel olmak mânâlarıyla birlikte güzel söz, bedenın güzel uzuvları, cömertlik ve davranışlardaki güzellik gibi anlamları da içermektedir.¹⁹² Ayrıca yardım etmek manası da vardır.¹⁹³

Meşhur Cibril hadisinde geçtiği üzere ihsan Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmektir. ¹⁹⁴ هو أن تَعْبُدَ اللَّهَ كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك Burada kastedilen Allah ile bütünleşerek ruhun bir yükselişe geçmesi ve manevi açıdan güzelleşmesidir. İbn Manzur ihsan ile ifade edilenin ihlas olduğunu, teslimiyetle birlikte samimiyyetin de bulunması gerektiğini söylemektedir. Zira iman sahih olsa bile ihlas ile yapılmayan davranışlar ihsan kapsamında değildir. İhsan Allah ile bütünleşmek anlamına geldiğine göre bunu yapanların yani O’nunla iletişimini iyi kuranların davranışları güzelleşir.¹⁹⁵

“Hasene” kelimesi sözlüklerde hem somut olarak nesneler için hem de soyut olarak durumlar için kullanılmıştır. Yani kavramın içinde taşıdığı güzellik –

¹⁹¹ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.639

¹⁹² Ezheri, *a.g.e.*, c.4., s.314-315

¹⁹³ Firuzâbâdi, Muhammed b. Ya’kub, *Kamûsu’l Muhit*, Müessesetü’l Arabiyyeti Li’ttabaati ve’t-teşri, Beyrut, tsz, c.4, s.215

¹⁹⁴ Ezheri, *a.g.e.*, c.4, s.315

¹⁹⁵ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.639

ya da iyilik- anlamı bir taraftan fiziksel güzelliği ifade etmiş, diğer taraftan da manevi anlamda davranış güzelliğini ifade etmiştir. Bir başka deyişle hasene insanın ruhundaki güzelliğin davranışlara yansımaları ya da dönüşmesidir. Buradan hareketle kavramın Kur'an'dan önce belli bir ölçüde anlam genişlemesine uğramış olduğu söylenebilir.

Seyyie kavramı da şu anlamlara sahiptir:

Kubuh ile yakın anlamlı olan kavram kötü olmak, bir şeyin kötüleşmesi, davranışlarda kötüye gitme manalarını içermektedir. Çirkin olan her söz veya davranış seyyiedir. Herhangi bir konuda gaflette bulunmak veya yanılmak da onunla ifade edilmektedir.¹⁹⁶

Eski sözlüklere baktığımızda Arapça'da şöyle bir deyim olduğunu görüyoruz: *فلان سيئ الاختيار* “Onun seçimi kötü oldu.” Başka bir tabirde kavramın kabih anlamının yanı sıra fücür ve münkir mânâlarının bulunduğu da görülmektedir: *ساء ما فعل فلان صنيعاً يسوء أي قبح صنيعه صنيعاً والسوء الفجور والمنكر*¹⁹⁷

Hasen ile birlikte geçtiği bir deyimde kötü davranış anlamına gelmektedir: *أحسنْتُ بفلان وأسأتُ بفلان*¹⁹⁸ “Falancata iyilik ettim, falancaya da kötülük ettim.”

Türkçe'mizdeki suiistimal (kötüye kullanmak) ve suizan (kötü düşünmek) kelimelerinin kaynağı da bu kavramdır.

¹⁹⁶ Ezheri, *a.g.e.*, c.13., s.130-131; Zebidi, *a.g.e.*, c.1, s.176-177

¹⁹⁷ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.2, s.251

¹⁹⁸ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.2, s.251

Küçük günah, kusur, ayıp, keder, ateş, alaca hastalığı, afet, felaket gibi anlamları da bulunmaktadır.¹⁹⁹

Sözlüklerde seyyie kavramının hasenden farklı olarak somut varlıklar için kullanılmadığı görülmektedir. Bilakis özellikle davranışlardaki bozulma, çirkinlik ve kötülük için kullanılmıştır. Yani İslamdan önce de kötü davranış mânâsına gelen kelime Kur'an ile birlikte günah anlamını kazanmıştır.

2.4.2 Kur'an-ı Kerim'de Hasene-Seyyie

Kur'an'da ve hadislerde iyilik, iyi davranış ile kötülük, kötü davranış karşılığında kullanılan bir kavram çifti de hasene ve seyyiedir. Bazı ayetlerde karşıt anlamlısı seyyie ile birlikte zikredilen hasene türevleriyle birlikte yaklaşık 160 ayette geçmektedir.²⁰⁰ İyiliğin yanısıra özellikle güzellik anlamına yakın olan kavram genel olarak her türlü güzel ve iyi davranışı ifade etmektedir.

“Râgıp el-İsfahani husün kelimesini güzel olan, rağbet edilen şey diye tanımladıktan sonra bir şeye akıl, duygu (heva) veya duyu (his) yönünden olmak üzere üç şekilde güzellik değeri yüklenebileceğini, ancak halk dilinde husün kelimesinin genellikle göze hitab eden güzellik için kullanıldığını buna karşılık Kur'an-ı Kerim'de aynı kelimenin çoğunlukla kalp gözünün (basiret) güzel kabul ettiği şeyi ifade ettiğini belirtir. Buna göre husün günlük dilde estetik bir kavram, Kur'an dilinde bir ahlâk terimi olarak kullanılmaktadır.”²⁰¹

¹⁹⁹ Sarı, Mevlüt, *a.g.e.*, s.792

²⁰⁰ *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, s.202

²⁰¹ D.İ.A., Husün ve Kubuh md., s.59

Kur'an'daki başlıca kullanımlarına göre Allah'ın insanlara lutfettiği iyilikler hasene ile isimlendirilmiştir:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

“Sana gelen *iyilik* Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.”²⁰²

Dinin emir yasaklarına uymak, insanlarla iyi geçinmek, haram ve helallere dikkat etmek gibi Allah'ın rızasını kazandıracak davranışlar da hasenedir:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفَا مَنْ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

“Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü *iyilikler* kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.”²⁰³

Bu güzel davranışları yerine getirenlere “muhsin” denir:

وَإِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْأَخْرَجَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُمْ أَجْرًا عَظِيمًا

“Eğer Allah'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden *güzel davrananlar* için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”²⁰⁴

Estetik anlamının her ne kadar günlük dilde kullanıldığı belirtilse de Kur'an'da da böyle bir anlam mevcuttur:

اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكَمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

²⁰² 4. Nisa, 79

²⁰³ 11. Hud, 114

²⁰⁴ 33. Ahzab, 29

"Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip şeklinizi *güzel* yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Allah, sizin Rabbinizdir. Alemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir."²⁰⁵

Hasenenin sıfat olarak kullanımlarının en özel şekli esmaül-hüsna (güzel isimler) tamlamasıdır:

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"O, yaratan, var eden, şekil veren Allah'tır. *En güzel isimler* O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler. O, galiptir, hikmet sahibidir."²⁰⁶

Hasene ile cennet kastedilmiştir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ

"İman edip iyi işler yapanlara ne mutlu! Varılacak *güzel yurt* da onlar içindir."²⁰⁷

Bir şeyin en güzeli anlamında isim tamlamaları ile daha güzel anlamında pekiştirme sıfatları da mevcuttur:

وَإِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا

"Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de *ondan daha güzeli* ile selamlayın; yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayandır."²⁰⁸

Kur'an'daki kullanımlarından hareketle "hasene"nin kısmen fiziksel güzellikleri ifade etmekle birlikte bilhassa davranışlardaki güzelliği anlatmak için

²⁰⁵ 40. Mü'min, 64

²⁰⁶ 59. Haşr, 24

²⁰⁷ 13. R'ad, 29

²⁰⁸ 4. Nisa, 86

kullanıldığı söylenebilir. “Esmâ’ül hüsnâ” ve “üsvetün hasenetün” gibi sîpesifik örnekler kavramın estetik anlamını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte özellikle davranışlar için kullanılmış olması dikkat çekicidir. Zira güzel davranışlar hasene ile nitelendirilirken, bu davranışların ortaya çıkaracağı sonuçlar hayır olarak isimlendirilmektedir.

Hasenenin zıt anlamlısı olan seyyie ise genellikle kötü ve çirkin manalarını içermektedir. Çoğu yerde haseneyle birlikte olmak üzere Kur’an’da 60 yerde geçmektedir.²⁰⁹

Seyyie, kabih (kubuh) ile benzer bir anlam ifade eder ve nesneleri nitelemekten çok insanlar arasındaki ilişkilerin ahlaki değerini belirtmek için kullanılır.²¹⁰

Kur’an’a göre kavramın temel anlamı kötülüktür. İnsanların kendi işlemiş oldukları kötü davranışlar ve başlarına gelebilecek her türlü kötü durum seyyiedir:

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Hayır! Kim bir *kötülük* eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar.”²¹¹

Görüldüğü gibi şer insanların kendisinden kaynaklanmaktadır. Oysa zıttı olan hasenede kişinin kendisinin yaptıklarıyla birlikte Allah’tan gelen her türlü nimet anlamı da mevcuttur.

Bazı ayetlerde kavramın karşıtı olarak seyyiden başka kavramların da kullanıldığını belirtmiştik. Bunlardan biri salah kelimesidir. Bu durumda kelimenin ‘zararlı’ anlamı ön plana çıkmaktadır.

²⁰⁹ *el-Mucemu’l Müfrehes*, s.369

²¹⁰ D.İ.A., *a.g.m.*, s.59

²¹¹ 2. Bakara, 81

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ

"Kim bir *kötülük* işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mümin olarak faydalı bir iş yaparsa .."²¹²

Küçük günahlar da seyyie ile anlatılmaktadır:

إِنْ تَجْتَنَّبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلَكُمْ مُدْخَلَ كَرِيمًا

"Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin *küçük günah*larınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız"²¹³

Seyyie zıt anlamlısı olan hasene kavramıyla benzer olarak özellikle davranışları nitelemektedir. Dolayısıyla kötü davranışlar seyyie, bunların ortaya çıkaracağı sonuçlar ise –hasene ve hayırda olduğu gibi- şer olarak görünmektedir. Bununla birlikte Kur'an'daki kullanımlar sözlüklerdeki anlamlar ile örtüşmektedir. Yani hasene-seyyie kavram çiftinde İslamî literatür ile bir anlam değişmesi ya da genişlemesi görülmemektedir.

2.4.3. Hadislerde Hasene- Seyyie

Hadis rivayetlerinde en çok zikredilen kavramlardan olan hasene ve seyyie özellikle davranışların ahlâkî niteliğini anlatmak için kullanılmıştır. Bununla birlikte sözkonusu davranışların kişiye getireceği kazançlar da bu kavramlarla ifade edilmiştir. Hasene ve seyyie kavramlarının kullanımlarını hadislerde genel olarak iki ana başlık altında toplamak mümkündür:

1. Sevap-günah anlamında hasene-seyyie

Abdullah b. Mesud'dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle

²¹² 40. Mü'min, 40

²¹³ 4. Nisa, 31

buyurmuştur:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصِيبُهُ أَدَى مَرَضٍ فَمَا سِوَاهُ إِلَّا حَطَّ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِ كَمَا تَحْطُ الشَّجَرَةُ وَرَقَهُ

“Bir müslümâna hastalık ve daha başka bir ezâ isabet ederse, muhakkak Allah onun seyyielerini (sonbaharda) ağacın kendi yapraklarını atması gibi atar.” buyurdu.²¹⁴

Sa’d b. Ebi Vakkas’ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber:

يُسَبِّحُ أَحَدُكُمْ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ تُكْتَبُ لَهُ أَلْفُ حَسَنَةٍ وَتُحْطُ عَنْهُ أَلْفُ سَيِّئَةٍ

“Herhangi biriniz yüz sefer Sübhanallah derse kendisine bin sevap yazılır ve bin günahı silinir.” buyurmuştur.²¹⁵

Ebu Hureyre şöyle rivayet etmiştir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِسَيِّئَةٍ فَلَا تَكْتُبُوهَا عَلَيْهِ فَإِنْ عَمِلَهَا فَاتَّكَبُوهَا سَيِّئَةً وَإِذَا هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاتَّكَبُوهَا حَسَنَةً فَإِنْ عَمِلَهَا فَاتَّكَبُوهَا عَشْرًا

Resulüllâh (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) buyurdular ki: “Allah Azimüşşân (meleklerine); Kulum bir kötülük yapmayı gönlünden geçirirse onu hemen aleyhine yazıvermeyin! Eğer o kötülüğü yaparsa onu bir seyyie olarak yazın! Ama bir iyilik yapmayı gönlünden geçirir de yapamazsa onu bir hasene olarak yazın! Şâyed o iyiliği yaparsa bunu on (kat) yazın! buyurdu.”²¹⁶

2. İyi ve kötü davranış anlamında hasene-seyyie

Ali b. Ebu Talip’den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber namaza kalktığı vakit şöyle buyururdu:

²¹⁴ Buhari, *Merdâ*, 16

²¹⁵ Tirmizi, *Daavât*, 58

²¹⁶ Müslim, *İman*, 203

وَاهْدِنِي أَحْسَنَ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَاصْرِفْ عَنِّي سَيِّئَهَا لَا يَصْرِفُ عَنِّي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ لِنَبِّكَ وَسَعَدَ نَبِّكَ

“Allah’ım beni en güzel ahlaka ulaştır. Senden başka güzel ahlaka ulaştıracak yoktur. Kötülükleri benden uzaklaştır. Senden başka kötülükleri uzaklaştıracak kimse yoktur.”²¹⁷

Hasene kavramının ahlâk kelimesi ile kullanılması güzel ve iyi davranışları gösterirken seyyie kötü ve çirkin davranışlar anlamında kullanılmıştır.

Bu iki anlamdan başka hasene kelimesinin tek olarak geçtiği rivayetler de mevcuttur.

3. Dünyada ve ahirette iyilik anlamında hasene

Enes’den rivayet edilen bir hadiste Resulullah (sav):

قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ « رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

”Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik, âhirette de iyilik ver! Ve bizi cehennem azabından koru!” derdi.²¹⁸

4. Güzellik anlamında hasene

Abdullah b. Mesud’dan gelen bir rivayet şöyledir:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ . قَالَ رَجُلٌ إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ تَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً . قَالَ « إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ الْكِبَرُ بَطْرُ الْحَقِّ وَغَمَطُ النَّاسِ

“Kalbinde zerre mikdari kibir olan kimse cennete giremez” buyurmuş. Bir zât: «İnsan elbisesinin güzel, ayakkabının güzel olmasını istiyor?» demiş.

²¹⁷ Tirmizi, *Daavât*, 32

²¹⁸ Müslim, *Zikir ve Dua ve Tevbe ve İstiğfar*, 27

Resulüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem): «Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakkı inkâr ve insanları tahkir etmektir.» buyurmuşlar.

Bu hadiste “hasen” kavramının cemâl kavramı ile olan ilişkisi görülmektedir. Kur’an-ı Kerim’de kısmen kullanılmış olan kavramın estetik anlamı yukarıdaki rivayette de açıkça ifade edilmektedir.

5. Rasûlullah’ın sıfatı olarak hasene

Abdullah b. Ömer rivayet etmiştir:

قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَطَافَ بِالنَّبِيِّ سَبْعًا وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ وَبَيْنَ الصَّفَا
وَالْمَرْوَةِ سَبْعًا وَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

“Resûlüllah (Sallallahü Aleyhi ve Sellem) (hacca) geldi de, beyti yedi defa tavaf etti, Makam-i İbrahim’in arkasında iki rek'at namaz kıldı, Safâ ile Merve arasında da yedi defa sa'yde bulundu. Muhakkak ki, sizin için Resûlüllah'da güzel bir örnek vardır.”²¹⁹

Hz. Peygamber hasene kelimesini bazı nesneler için sıfat olarak da kullanmıştır. Güzel et,²²⁰ güzel bir çığır açmak²²¹ gibi örnekler kavramın kısmen somut bilhassa soyut anlamlarda kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Hasene hem davranışların güzelliği hem de bu davranışların kazandıracağı sevap anlamında kullanılırken, seyyie çirkinlik ve kötülük manalarını taşıyor. Kavramların Kur’an’daki örneklerinden yola çıkarak hasen-seyyie çiftinin bilhassa davranışları nitelediğini, bunların sonuçlarının ise hayır-şer olarak ifade

²¹⁹ Müslim, *Hac*, 189

²²⁰ Buhari, *Ezan*, 29

²²¹ İbn Mâce, *Sunne*, 14

edildiğini belirtmiştik. Oysa hadislerde hem ilgili davranışlar hem de bunların sonuçları olarak sevap ve günah mânâlarında kullanılmıştır. Yani ilgili kavramların hadislerde anlam açısından biraz daha genişlediğini görmekteyiz.

2.5. BİRR-İSM

2.5.1. Sözlüklerde Birr-İsm

İyiliği ifade etmekte kullanılan kelimelerden olan birr kavramı ile ilgili olarak sözlüklerde şu manalar verilmektedir:

Doğruluk, ibadet, hayır içerdiği manalardandır. Bükme, eğiltme, kıvrıma anlamındaki “akafe” kelimesinin zıttı olduğu da zikredilmektedir.²²²

Bazı cahiliye şiirlerinde şu şekilde geçmektedir:

“İyiliğin dışında olan kimselerin başları çentilir.” ثَحَزُ رُؤُوسَهُمْ فِي غَيْرِ بَرٍّ

İbn Manzur buradaki birr kelimesinin itaat ve hayır anlamında olduğunu belirtmektedir. Yine Arapların eskiden “falanca rabbine iyilik ediyor yani itaat ediyor” anlamında bir deyim kullandıkları zikredilmektedir: فَلَانٌ يَبِرُّ رَبَّهُ أَيُّ Kavram bir kimseyi saygın kabul etmek ve makbul görmek anlamını da taşımaktadır: يَبِرُّكَ النَّاسُ وَيَفْجُرُونَكَ²²³

Kureys’in kitabında birr, ism olmayan şeydir. Yani kişinin bozgunluk yapmadan ve ihanet etmeksizin vefa göstermesidir: وَإِنَّ الْبِرَّ دُونَ الْإِثْمِ أَيُّ أَنْ الْوَفَاءَ Benzer şekilde kişinin yeminine sadık kalması

²²² Firûzabâdi, *a.g.e.*, c.1, s.384

²²³ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1., s.191

da eberra fiili ile ifade edilmektedir: أَبْرَ فُلَانٌ قَسَمَ فُلَانٌ وَأَحْنَنَهُ فَأَمَّا أَبْرَهُ فَمَعْنَاهُ أَنَّهُ أَجَابَهُ
إِلَى مَا أَقْسَمَ²²⁴

Şair Nâbiğa'ya ait bir şiirde birr ile fücür birbirinin zıttı olarak kullanılmıştır:

إِنَّا افْتَسَمْنَا خُطَّتَيْنَا بَيْنَنَا فَحَمَلْتُ بَرَّةً وَاحْتَمَلْتُ فَجَارَ

“İşlerimizi (görevlerimizi) iki kısma ayırdık, ben iyiyi yükledim sen ise kötüyü yükledin.” Ebu Züeyb'den gelen bir rivayete göre kökten türeyen teberrara بَرَّ kaçınmak anlamında kullanılırken birr doğru söz anlamına gelmektedir: “Bizim tarafımızda olmaktan تَبَرَّرْتُ فِي جَنَابِنَا وَمَا كُنْتَ فِينَا حَدِيثًا بَرُّ” kaçındın, o halde bizler gibi doğru sözlü değilsin.”²²⁵

Mebrur, müberra kelimeleri birrden türeyen kelimelerdendir. “Mebrur hac” الْحَجَّ الْمَبْرُورُ الَّذِي لَا يَخَالُطُهُ شَيْءٌ مِنَ الْمَآثِمِ kabul olunmuş hac anlamına gelmektedir. “Mebrur satış” وَالْبَيْعُ الْمَبْرُورُ الَّذِي لَا شُبْهَةَ فِيهِ وَلَا كَذِبَ وَلَا خِيَانَةَ_ deyimi de içinde yalan, ihanet ve şüphe bulunmayan alışverişleri ifade etmek için kullanılır. Bunların dışında sözünü ve yeminini tutmak, gereğini yapmak anlamları da vardır.²²⁶ Bu durum da kelimenin doğruluk mânâsını kuvvetlendirmektedir.

Kur'an'daki “Sizin yüzünüzü doğruya ve batıya çevirmeniz iyilik (birr) değildir, gerçek iyilik Allah'a ve ahiret gününe inanmanızdır.” ayetiyle, Hz. Peygamber'in “Seferde oruç tutmak iyilik (birr) değildir.” لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي_

²²⁴ İbn Manzur, a.g.e., c.1., s.191

²²⁵ a.y.

²²⁶ Ezheri, a.g.e., c.15, s.185; Mutçalı, Serdar, *Mu'cemu'l Arabiyyi'l Hadis*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s.46; İbn Manzur, a.g.e., c.1, s.191

السفر hadisin den yola çıkarak kavramı tanımlayan alimler arasında ihtilaf meydana gelmiştir. Bir kısmı salah kavramıyla tanımlarken, bir kısmı da hayr kelimesine karşılık olduğunu belirtmektedirler. Bununla ilgili bir başka yorum da onun ibadet ve itaat manalarını taşıdığıdır.²²⁷ İbn Manzur ise birr kelimesinin tüm bu anlamları ihtiva ettiğini belirtmektedir.²²⁸

Ayrıca hayır, gönöl, lütuf, sıdk, şefkat, ihsan anlamlarına gelmektedir.²²⁹ Bunlardan başka kelimenin cennet anlamı da bulunmaktadır.²³⁰

Kavramın İslamdan önceki şiir ve deyimlerde sağlam karakter ve doğru davranışları ifade etmekte kullanıldığı görölmektedir. Kökünde itaat anlamı olan bu kelimeye Kur'an ibadet mânâsı katarak genişletmiştir. Bununla birlikte "insanların kabul ettiği şey " anlamı "Allah'ın kabul ettiği şey" yani "sevap" anlamını kazanarak genişlemeye uğramıştır.

İsm kavramıyla ilgili olarak da sözlüklerde şu anlamlar verilmektedir:

Öncelikle günah manası bulunmaktadır.²³¹ Arapça'da zenb (. zünub) kelimesi ile ifade edilen günah anlamının dışında ceza ve karşılık bulmak mânâları da vardır.²³² Ayrıca kaçınılması gereken bir şeydir.²³³

Fârisî şöyle demektedir: لو قُلْتَ مَا فِي قَوْمِهَا لَمْ تَيْتَمْ "Kavmine söylesen bile o şey günah olmaz."²³⁴ Hâşimî'ye ait bir başka beyitte ise kavram şu şekilde

²²⁷ Ezheri, *a.g.e.*, c.15, s.185

²²⁸ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1., s.191

²²⁹ Sarı, Mevlüt, *a.g.e.*, s.86

²³⁰ Firuzabâdi, *a.g.e.*, c.1, s.384

²³¹ Cevheri, *a.g.e.*, c.5., s.1857

²³² Ezheri, *a.g.e.*, c.15, s.160-161

²³³ Zemahşeri, *a.g.e.*, c.1, s.24

²³⁴ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.22-23

yer almaktadır: “وَهَلْ يَأْتِمَنِّي اللَّهُ فِي أَنْ ذَكَرْتُهَا وَعَلَّتْ أَصْحَابِي بِهِ لَيْلَةَ النَّفَرِ” “Kaçış gecesi arkadaşlarımı oyaladım, bunu zikrettiğim için Allah beni cezalandırır mı?(bana günah yazar mı?)”²³⁵

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes’ud’un şiirinde günah ve tevbe etmek anlamlarının ikisi birden bulunmaktadır:

تَجَنَّبْتُ هِجْرَانَ الْحَبِيبِ تَأْتِمًا إِلَّا إِنَّ هِجْرَانَ الْحَبِيبِ هُوَ الْإِثْمُ

“Sevgiliyi terketmekten tevbe ederek kaçındım, ancak sevgiliyi terketmek şüphesiz günahın kendisidir.”²³⁶

Bu kökten türeyen teesseme تَأْتِم fiili ise günden tevbe etmek anlamında kullanılmıştır.²³⁷ وتَأْتِمُ الرَّجُلَ تَابَ مِنْ الْإِثْمِ وَاسْتَغْفَرَ مِنْهُ

İsmi bilinmeyen bir şaire göre ism şaraptır, zira o şöyle söylemektedir:

شَرَبْتُ الْإِثْمَ حَتَّى ضَلَّ عَقْلِي كَذَلِكَ الْإِثْمُ تَذْهَبُ بِالْعُقُولِ

“Aklımı kaybedinceye kadar şarap (ism) içtim, nitekim ism akılları yok eden şeydir.” Ebu’l Abbas’ın meclisinde bir adamın şöyle dediği rivayet edilmektedir: “نَشْرَبُ الْإِثْمَ بِالصُّوَاعِ جَهَارًا وَثَرَى الْمِسْكَ بَيْنَنَا مُسْتَعَارَ” “Döne döne ve ilan ederek ism (şarap) içeriz, kokuyu da aramızda nöbetleşe duyarsın.” Bununla birlikte Ebu Bekir ism için şarabın bilinen isimlerinden olmadığını söylemektedir.²³⁸

²³⁵ İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.22-23

²³⁶ a.y.

²³⁷ a.y.

²³⁸ a.y.

Helal kılınmayan işleri yapmak, yalancılık, aşırı gitmek yine kavramın içerdiği manalardandır.²³⁹

Kavramın şiir ve deyimlerdeki kullanımlarında günah yani kötü davranış mânâsı açıkça görülmektedir.

2.5.2. Kur'an-ı Kerim'de Birr-İsm

Her iki kelime de Kur'an'da öncekilere nisbetle daha az yer almaktadır. Ancak az yer alması kavramın önemsizliğinde değil bilakis anlamın bütün güzel hasletleri içine alacak kadar genişlemesinden kaynaklanmaktadır. İyi davranış anlamındaki birr tekil olarak Kur'an'da yedi yerde, çoğul olarak ise beş yerde geçmektedir.²⁴⁰

Aşağıdaki ayette birrin kapsamına giren davranışlar ve anlam genişliği açıkça anlatılmaktadır:

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı,

²³⁹ Firuzabâdi, *a.g.e.*, c.4, s.74 ; İbn Manzur, *a.g.e.*, c.1, s.22-23

²⁴⁰ *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, s.117

hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakîler ancak onlardır!”²⁴¹

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى

"İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışdır.”²⁴²

İkinci ayette birr tanımlanırken ölçülü olmak denilmektedir. Şu durumda birr yalnızca belirtilen iyi davranışlarla sınırlı değildir, bilakis bunlara ilaveten Allah'ın çizdiği hudutları aşmamak ve O'na karşı bir sorumluluk bilincinde olmaktır. Takva kavramıyla ifade edilen bu durum birr kelimesinin dini bir içerik taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir.

İnsanlara faydalı olacak tüm iyi davranışlar, ibadetler birr ile anlatılmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ
الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

"Ey iman edenler! Aranızda gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı ve Peygamber'e karşı gelmeyi fısıldamayın. İyilik ve takvâyı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.”²⁴³

Bu ayette de birr ile takvanın birlikte zikredilmesi-ki daha birçok ayette böyledir- kavramlar arasındaki anlam yakınlığını göstermektedir.

Kur'an'ın hedeflediği örnek mü'min imajı da birr ile ifade edilmektedir:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

²⁴¹ 2. Bakara, 177

²⁴² 2. Bakara, 189

²⁴³ 58. Mücadele, 9

“Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça "iyi" ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu hakkıyla bilir.”²⁴⁴

Hedeflenen imajı yakalayan, Allah’ın istediği şekilde yaşayanlar da ebrar olarak isimlendirilir ve cennet onlar içindir:

رَبَّنَا فَاعْفُ رَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ

"Ey Rabbimiz! Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu *iyilerle* beraber al.”²⁴⁵

Geçen ayetlerin ilkinde açıklandığı üzere birr, iman, ibadetler, başkalarına yardım ve sabır gibi güzel davranışları ifade etmektedir. Bunun yanısıra onu diğer kavramlardan ayıran, ölçülü davranmak, Allah’tan sakınmak ve sorumluluk bilinciyle yaşamak anlamını taşımasıdır ki takibeden ayetlerden kavramın içerdiği anlamın ideal bir model olduğu görülmektedir. Zira ebrarın açıklandığı ayetlerde de onların cennetlik olduklarının söylenmesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle imanı da içine alan bir anlam alanının olması onu diğer kavramlardan belirgin bir şekilde ayırmaktadır. Sözlüklerde doğru davranış, sağlam karakter anlamları görülürken Kur’an’da bunlara ilave olarak yeni anlamlar eklenmiş ve anlam genişlemesine uğramıştır. Özetle birr sakınma, korunma ve sorumluluk anlamları ağır basan, diğer kavramlara nisbetle dini içerik kazanmış bir kavramdır.

Birrin zıt anlamlısı olan ism kavramı ise Kur’an’da 29 kez zikredilmektedir.²⁴⁶ Bir ayet hariç tamamında doğrudan günah anlamı kastedilir:

²⁴⁴ 3. Âli İmran, 92

²⁴⁵ 3. Âli İmran, 193

²⁴⁶ *el-Mu’cemu’l-Müfehres*, s.12

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, *günahı* onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir. " ²⁴⁷

İstisnai olarak şu ayette kötülük şeklinde geçmektedir:

: تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

"Kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz."²⁴⁸

Aşağıdaki ayet ise araştırmamızla ilgili üç kavramı içermesi bakımından dikkat çekicidir:

لِكُلِّ امْرَأٍ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ

"Onlardan her bir kişiye, *günah* olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır." ²⁴⁹

Hayır ve şer iyilik ve kötülük olarak anlaşılırken ism ile günah yani Allah'a karşı işlenen suçlar kastedilmektedir. Önceki kavramlarda açıklandığı gibi seyyie kötü davranışlar için kullanılırken, şer bunların sonucunu ifade etmektedir. İsm ise birr gibi dini bir özelliğe bürünerek Allah'a karşı işlenen suçlar anlamında kullanılmaktadır. Başka hiçbir nesne ya da olay hakkında kullanılmamış olması onun anlam çerçevesini daraltmakta ve nisbeten sınırlı bir alana itmektedir. Bununla birlikte Kur'an onu bilinen anlamlarıyla kullanmış herhangi bir anlam genişlemesi ya da değişmesine uğramamıştır.

²⁴⁷ 2. Bakara, 181

²⁴⁸ 2. Bakara, 85

²⁴⁹ 24. Nur, 11

2.5.3. Hadislerde Birr-İsm

Kur'an'da diğer üç kavram çiftinden farklı bir şekilde yalnızca sevap ve günah anlamlarında kullanılan bu kavramların hadislerdeki örneklerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. İyilik ve kötülük anlamında birr-ism

Se'man el Ensari'den rivayet edilmiştir:

الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

“İyilik, ahlâkın güzelliğidir. Günah ise, kalbinde gıcık yapan ve başkalarının muttali olmasından hoşlanmadığın şeydir.”²⁵⁰

2. Sevap ve günah anlamında birr-ism

Vâbısa b. Ma'bed el-Esedî rivayet etti ki:

الْبِرُّ مَا أَطْمَأْنَنْتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَأَطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ ، وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ وَإِنْ أَقْتَاكَ النَّاسُ وَأَقْتَوَكَ

"İyi ve sevap, canın kendisiyle sükûn, kalbin kendisiyle huzur bulduğu şeydir. Kötü ve günah ise, insanlar sana fetva verseler de, onlar sana (farklı) açıklamada bulunsalar da, insanın içine oturan, insanın gönlünde gidip gelen şeydir!"²⁵¹

Hiz. Aişe'den rivayet edilmiştir:

قَالَتْ مَا خَيْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا ، مَا لَمْ يَأْتِمْ ، فَإِذَا كَانَ الْإِثْمُ كَانَ أَبْعَدَهُمَا مِنْهُ

²⁵⁰ Müslim, *Birr ve Sıla*, 14; Buhari, Edeb, 69

²⁵¹ Darimi, *Buyu*, 2

"Hz. Peygamber dünya işlerinde iki iş arasında muhayyer kılındığında, o iş günâh olmadığı müddetçe, muhakkak onların en kolay olanını tercîh ederdi. Eğer o işler günâh nev'inden olursa, Peygamber onların ikisinden de insanların en uzak bulunanı olurdu."²⁵²

3. Hayır anlamında birr

Hennad b. Seriy'den rivayet edilmiştir:

نَ الصَّدَقَ بَرٌّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَحَرَّى الصَّدَقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدْقًا وَإِنَّ
الْكَذِبَ فَجُورٌ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ كَذَابًا

"Şüphesiz doğruluk hayırdır. Hayır da cennete götürür. Kul doğruluğu araya araya nihayet Allah indinde doğrucu yazılır. Yalancılık da sapıklıktır. Şüphesiz sapıklık cehenneme götürür."²⁵³

Bu rivayette birr kavramının zıt anlamlısı olarak fücür kelimesi kullanılmıştır. Buradan hareketle ilgili kavramın insan karakterindeki temizlik ve her türlü iyi davranış anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

4. İbadet anlamında birr

Cabir b. Abdullah'ın rivayet ettiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّعْرِ

"Seferde oruç tutmak birr (yânî hâlis ibâdet) cümlesinden değildir"²⁵⁴

5. İnsanların sıfatı olarak birr

Muhammed İbn Amr İbn Ata'dan (rivayet edildiğine göre);

²⁵² Buhari, *Hudûd*, 10

²⁵³ Müslim, *Birr ve Sıla*, 104

²⁵⁴ Buhari, *Savm*, 36

لَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَهْلِ الْبِرِّ مِنْكُمْ

"Kendinizi temize çıkarmayın, sizden kimin iyi olduğunu Allah daha iyi bilir" buyurulmuştur.²⁵⁵

6. İyi ve güzel davranış anlamında birr

Abdullah b. Ömer'den rivayet edilmiştir:

إِنَّ أَبَرَ الْبِرِّ صَلََةُ الْوَلَدِ أَهْلَ وَدِّ أَبِيهِ

“Şüphesiz ki, iyiliğin en iyisi, evlâdın baba dostlarını ziyarette bulunmasıdır.”²⁵⁶

Hız. Aişe'den rivayet edilmiştir.

أَسْرَعُ الْخَيْرِ ثَوَابًا الْبِرُّ وَصِلَةُ الرَّحِمِ وَأَسْرَعُ الشَّرِّ عُقُوبَةُ الْبَغْيِ وَقَطِيعَةُ الرَّحِمِ

"Sevabı en çabuk olan hayır, yaratıklardan herhangi birisine iyilik etmek ve akraba ile iyi ilgilenmektir. Cezası en çabuk olan şer de, zulüm-yaratıklara kötü davranmak ve akraba ile iyi ilişkiyi kesmektir.”²⁵⁷

Birr ve ism kavramları hadislerde hem birlikte hem de ayrı zikredilmişlerdir. Birlikte geçtikleri rivayetlerde sevap ve günah anlamını taşıırken birr müstakil olarak ibadet, güzel davranış mânâlarında da kullanılmıştır. Bununla beraber ism herhangi somut bir anlam için kullanılmamış onunla sadece günah kastedilmiştir.

Ayrıca anlam alanının genişliği bakımından hayır ve şer kavramları ile benzerlik göstermektedirler. Her iki kavram çiftinde de özel niteleme ve tamlamalardan ziyade genel anlamlar mevcuttur.

²⁵⁵ Ebu Davud, *Edeb*, 62

²⁵⁶ Müslim, *Birr ve Sıla*, 11; Tirmizi, *Birr ve Sıla*, 5

²⁵⁷ İbn Mâce, *Zühd*, 23

Sonuç olarak hadis rivayetlerinde geçen birr ve ism kavramları diğerleri gibi Kur'an-ı Kerim'le bir bütünlük arz etmektedir. Kavramlar Kur'an'da görülen dini içerikli anlamlarını hadislerde de korumaktadırlar.

2.5.4. Değerlendirme

Kur'an'daki örneklerinden yola çıkarak sözkonusu dört kavram çiftinden ilk ikisinin (tayyib-habis, hayır-şer) daha genel kapsamlı ve dünyevi boyutlu oldukları, diğer ikisinin (hasene-seyyie, birr-ism) ise biraz daha özel ve dini içerik taşıdıkları söylenebilir. Bununla birlikte üçüncü çift ilk ikisi ile dördüncü arasında bir geçiş alanı gibi görünürken, sonuncuda bulunan dini muhteva oldukça aşikardır.

İlk iki çiftte bir sınıflandırma yapılamayacak çeşitlilikte nesne ve olaylar için kullanılmış örnekler mevcuttur. Örneğin tayyib güzel sözden rüzgara varan bir yelpazeye yayılmış anlam alanına sahiptir. Benzer şekilde hayır da tüm dünya nimetlerini ifade eder. Karşıt anlamlıları da yakın özellikleri göstermektedir. Bu kavramların somut manaları taşımaları dikkat çekici bir husustur.

Hasene- seyyie ikilisinde somut ve dünyevi örneklerle birlikte soyut ve dini olana doğru bir kayma görülmektedir. Zira hasene estetik olarak güzellik anlamıyla dünyevi olana yakınken, seyyie kötülük manasından günah anlamına geçiş yaparak soyut ve dini bir kimliğe bürünmektedir.

Son ikili birr-ism ise tamamen soyut ve dini bir hüviyet kazanmış görünmektedir. Ulaşılması gereken hedefin birr ile ifade edilmesi, kavramın ölçülü olma ve sakınma (takva) anlamlarını kazanması ve son olarak ism

kelimesinin yalnızca günahlar için kullanılması bu tezi tamamen destekler niteliktedir.

Sözkonusu kavramlar hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadis rivayetlerinde anlamsal açıdan somuttan soyuta, dünyevi olandan dini olana doğru bir sıralama içinde görünmektedirler.

Genel olarak kavramlar Kur'an'la anlam bütünlüğü arz etmekle birlikte bazı kavramlarda –tayyib ve husün- anlam genişlemesi veya kullanım farklılığı görülmektedir. Bu durum Hz. Peygamber'in günlük hayatın içinde olmasıyla ilişkili bir husustur. Zira dil canlı bir organizma olarak sürekli kendini yenilemektedir. Her ne kadar Kur'an ile çağdaş iseler de hadislerde görülen bu az derecedeki genişleme oldukça doğal bir durumdur.

SONUÇ

Tayyib-habis, hayır-şer, hasene-seyyie ve birr- ism zıt kavram çiftleri ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde yapmış olduğumuz art-süremleri semantik incelemeler sonunda şu sonuçlara ulaşmış bulunuyoruz:

1. Söz konusu kavram çiftleri, Kur'ândaki anlamlarını hadislerde de sürdürmektedirler. Kur'ân daha ziyade dini değerlerin vurgulanmasına ağırlık verirken, hadisler, günlük hayatın gerçekleriyle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu yüzden kökler, hadislerde yaşamın gereksinmelerine yanıt vermek üzere anlam genişlemelerine uğramışlardır.

2. Kur'an-ı Kerim'de en çok geçen kavramlardan biri olan hayır tayyibe göre daha geniş bir anlam açılımına sahiptir. Tayyib belli davranışlar ile objeleri nitilemektedir bu nedenle daha sınırlı bir kullanım alanı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte tayyib hadislerde Kur'an'dan daha geniş bir anlam alanı göstermektedir. Hayır ise tayyibi de içine alacak şekilde tüm güzellikleri ifade eden kavramları kapsamaktadır. Kavramın karşıtı olan şer kelimesi için de aynı durum sözkonusudur.

3. Kur'an'daki kullanımlarından hareketle hasenenin güzellik ve estetik anlamı öne çıkan bir kavram olduğu söylenebilir. 'Esma'ül hüсна' ve 'üsvetün hasenetün' gibi sipesifik örnekler kavramın bu yönünü ortaya koymaktadır. Hasene daha ziyade duygulara hitap eden, ancak 'iyilik' anlamında birçok unsuru

da kapsayan semantik alanı oldukça geniş bir kavramdır. Bununla birlikte bilhassa davranışlar ve onların insanlararası ilişkilerdeki önemini vurgulamaktadır. Ayrıca hadislerde anlam alanını değiştirmeden kullanım açısından şekil farklılıkları göstermektedir. “Husn’ül-Hulk” tamlaması onun ahlak ile olan ilişkisine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Seyyie kavramı da için de aynı hususlar geçerlidir.

4. Birr ve ism kavramları ise genel kullanım özellikleri göstermekle birlikte daha ziyade dini emir ve yasakları ifade etmekte kullanılmaktadırlar. Genel anlamlar içermesi açısından hayır ve şerr kavramlarıyla benzerlik arzederken yine Kur’an’a paralel bir şekilde dini bir içerik taşımaktadırlar. Yani günah ve sevap anlamlarını yüklenmiş görünmektedirler.

5. Sonuç olarak dört kavram çifti Kur’an-ı Kerim’de ve hadislerde anlamsal açıdan bir bütünlük arz etmektedirler. Bununla birlikte bazı kavramlarda anlam genişlemesi görülmektedir. Ayrıca sözkonusu kavramlar- gerek Kur’an’da gerek hadislerde - kendi içlerinde somuttan soyuta dünyevi olandan dini olana doğru bir sıralama göstermektedirler.

KAYNAKÇA

- Abdulgaki**, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres Lielfazı'l Kur'an-ı Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990
- Akarsu**, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1979
- Aksan**, Doğan, *Her Yönüyle Dil, (Ana Çizgileriyle Anlambilim)* T.D.K Yayınları, Ankara, 1990
-*Anlamabilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*, A.Ü. D.T.C.F. Ankara, 1978
- *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara, 2005
- Alan**, Yusuf, *Lisan ve İnsan*, T.Ö.V Yayınları, İzmir, 1994
- Arıklı**, N., **Tunçdoğan** T., **Vardar** B., *Semantik Akımları*, Yeni İnsan Yay. İstanbul, 1969
- Ateş**, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşr., İst., 1992
- Aydın**, Ali Arslan, *İslam İnançları*, Gonca Yayınevi, Ankara, 1984
- Aydın**, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fak.Vakfı Yay., İzmir, 1999
- Buhâri**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981
- Canan**, İbrahim, *Kütüb-i Sitte (Hadis Ansiklopedisi)*, I-XVIII, Akçağ / Zaman yay. İstanbul, t.y
- Canlı**, Mustafa, *Hadislerdeki Sosyolojik Kavramların Semantik Tahlili*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Lisans Tezi, Kayseri, 1989
- Cevheri**, İsmail b. Muhammed, *Tâcu'l Luga ve Sıhhahu'l Arabiyye*, Dâru'l Kitabi'l Arabi, Mısır, tsz
- Condon**, C.John, *Kelimelerin Büyülü Dünyası – Anlambilim ve İletişim*, (Çev. Murat Ciltkaya), İnsan Yay. İstanbul, 1998
- Çipiloğlu**, Fatma Betül, *Vahiy Geleneğinde Karâe Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi* A.Ü.Sos. Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, İstanbul, 1981
-DİA, "hayır" maddesi, XVII, 43
-DİA, "fazilet" maddesi, XII, 27
-DİA, "husün ve kubuh" maddesi, XVII, 60

- Dumlu**, Ömer, *Kur'an-ı Kerim'de Salah Meselesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1997,
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, 1981
- Elalmış**, M. Emin, Kur'an'da Havf (Korku) Kavramının Semantik ve Psikolojik Açıdan İncelenmesi, A.Ü. İlah. Fak. Lisans Tezi, Ankara, 1999
- Eren**, Muhammed. Emin, *Hadis Literatüründe İlim Kavramı ve Bunun Semantik. Tahlili* A.Ü.İlh. Fak. Lisans Tezi, Ankara, 2000
- Esed**, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000,
- Ezheri**, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzibu'l Luga*, El-Müessesetü'l Mısıriyyeti'l Ammeti, Mısır, tsz
- Firuzâbâdi**, Muhammed b. Yakub, *Kamûsu'l Muhit*, Müessesetü'l Arabiyyeti li't-Tab'ati, Beyrut, tsz
- Geyikoğlu**, Yasemin, *İtaat Sözcüğünün Semantik Açıdan İncelenmesi*, A.Ü. İl. Fak. Lisans Tezi, Ankara, 2000
- Gezgin**, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da Kavm Kelimesinin Semantik İncelenmesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002
-, *Kur'an'da Sevgi*, Isparta, 2003
- Gökberk**, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999
- Guiroud**, Pierre, *Anlambilim*, (Çev. Berke Vardar), Multilingual Yay. İstanbul, 1998
- Güngör**, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken yay. İstanbul, 2000
- Hûli**, Emin, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metot*, (Çev. Mevlüt Güngör) İstanbul, 1995
- İbn Hanbel**, Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, İstanbul, 1982
- İbn Mâce**, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, İstanbul, 1981
- İbn Manzûr**, Cemaleddin Muhammed Ebu'l Fazl, *Lisânu 'l-Arab*, Dâru'l-Lisani'l Arap, Beyrut, 1970
- İşler**, Emrullah, *Çok Anlamlılık, Kur'an ve Dilbilimi ve Hermenötik Sempozyumu*, Erzurum, 2001
-*Türkçe'de Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça Kelime ve Kelime Grupları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997

- İzutsu**, Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, (Çev. Selahattin Ayaz) İstanbul 1984
- *Kur-an'da Allah ve İnsan*, (Çev. Doç. Dr.Süleyman Ateş) Ankara, 1975
- *Kur-an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Çev. Selahattin Ayaz) İstanbul, tsz.
- Karadeli**, Ali, *Hadislerdeki Bazı Psikolojik Kavramların Semantik Yönden İncelenmesi* Erciyes Ün. İlh. Fak. Lisans Tezi, Kayseri, 1989
- Kenpson**, Ruth M., *Semantic Teory*, Cambridge Linguistic Pres., 1977
- Koca**, Suat, *Erken Dönem Mekârim-i Ahlak Literatürünün Ahlak-Değer İlişkisi Bakımından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005,
- Malik b. Enes**, *el-Muvattâ*, İstanbul, 1981
- Maslow**, Abraham, *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*, (çev.H. Koray Sönmez), Kuraldışı Yay. İstanbul, 1996
- Miras**, Kamil, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, DİB yay. Ankara,1981 (IV-XI), Ahmed Naim (I-III)
- Mu'cemu'l Vasit**, Dâru'l Maarif, Basra, 1972
- Mutçalı**, Serdar, *Mucemu'l Arabiyyi'l Hadis*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995
- Müslim**, Ebû'l-Huseyin Müslim b. Haccac, *el-Câmiu 's-Sahih*, İstanbul, 1981
- Nesâî**, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, İstanbul, 1981
- Özdoğan**, M. Akif, *Semantik Açısından Kur-an'da İslam Kavramı*, Erc.Ün. Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1999
- Özlem**, Doğan, *Etik- Ahlâk Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004
- Özsoy**, Ömer; **Güler**, İlhami, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yayınevi, Ankara, 2001
- Palmer**, F.R., *Semantic – Yeni Bir Anlambilim Projesi*, (Çev. Ramazan Ertürk), Kitabiyat Yay. Ankara, 2001
- Sarı**, Mevlüt, *El-Mevarid*, Bahar Yayınları, İstanbul, tsz
- Sponville**, Andre Comte, *Büyük Erdemler Risalesi*, (Çev. Işık Ergüden), İ.B.Ü. Yayınları, İstanbul, 2004
- T.D.K**, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005
- Tirmizî**, Ebû İsa Muhammed b İsa, *es-Sünen*, İstanbul, 1981

- Toklu, M. Osman**, *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yay., Ankara, 2003
- Uğur, Nizamettin**, *Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi*, Ergin Yayınevi, Ankara, 1998
-*Anlambilim Sözcüğünün Anlam Açılımı*, Doruk Yayıncılık, Ankara, 2003
- Uludağ, Süleyman**, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi*, Dergah Yay., İstanbul, 1999
- Uygur, Nermi**, *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1996
-*Felsefenin Çağrısı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1995
- Üçok, Necip**, *Genel Dilbilim*, Ankara Üniversitesi D.T.C.F Yayınları, Lenguistik Serisi I, Ankara, 1947
- Ülken, Hilmi Ziya**, *Bilgi ve Değer*, Ülken yay. İstanbul, 2001
-, *Değerler*, Kültür ve Sanat Yay., İstanbul, 1965
- Ünal, A.Bülent**, *Semantik Açısından Kur'an'da Hilafet Kavramı*, Dokuz Eylül Ün. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990
- Wensinck, A. J.**, *Concordance et Indices De ta Tradition Musulmane, (el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebevi)*, İstanbul, 1986,
- Vardar, Berke**, *Dilbilim*, Multilingual, İstanbul, 1998
- Yasa, Metin**, *Tanrı ve Kötülük*, Elis yay., Ankara, 2003
- Yüksel, Mukadder Arif**, *Kur-an'da Emr Kelimesi* (Etimolojik ve Semantik Tahlil) A.Ü. Sos. Bil. Y.Lisans Tezi, Ankara, 1998
- Zebidî, Muhammed Murtaza el-Hüseyn**, *Tacu'l-Arûs min'el Cevahiri'l-Kâmûs*, Kitabu'l Fikr'i ve't-Tab'ati, Beyrut, 1994
- Zemahşeri, Muhammed b. Ömer**, *El-Fâik fi Garibi'l Hadis*, Dâru'l Fikri Li-Tab'ati ve'n-Neşri, Beyrut, 1993

ÖZET

Bir hadis çalışması olan bu tezde iyilik ve kötülük anlamına gelen dört kavram çifti “tayyib-habis, hayır-şer, hasene-seyyie, birr-ism” hadis rivayetlerinde incelenmiştir. Kavramların anlamları öncelikle eski sözlüklerde araştırılmış, ardından hem Kur’an-ı Kerim’deki hem de hadislerdeki mânâları incelenmiştir.

İki ana bölümden oluşan tezin ilk bölümünde iyilik ve kötülük kavramlarıyla ilgili genel bir çerçeve çizilmiştir. Bu bölümde iyilik ve kötülüğün tanımı yapılarak tarihi incelenmiş ve birer değer olarak önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise söz konusu kavramların başta eski sözlüklerdeki anlamları olmak üzere Kur’an-ı Kerim ve hadislerdeki kullanımları araştırılmıştır.

Sonuç bölümünde ilgili kavramların anlam değişimleri veya genişlemelerine uğrayıp uğramadıkları, kullanıldıkları alanlarda anlam bakımından birbirleriyle örtüşüp örtüşmedikleri açıklanmıştır.

ABSTRACT

In this thesis that it is a research of hadith four pairs of word what these mean goodness and badness “tayyib-habis, hayır-şer, seyyie-hasene, birr-ism” were studied in narrative of hadith. The meanings of these words were examined at the historical dictionaries in the very first place. Then they were studied both in Koran and in the narrative of hadith.

Thesis is formed two parts. In the first chapter regarding the notions of goodness and badness were informed. The second chapter is formed three parts. In the first part mentioned notions were examined at the historical dictionaries. The meanings of they in Koran were studied in the second chapter. The meanings of mentioned concepts in hadith were examined in the third part.

That were obtained consequences were explained in chapter of result.